

Prejav prezidenta na XV. kongrese ISA, Brisbane 2002¹

Trhy, vlády, komunity a globálne vládnutie

Alberto Martinelli

1. Téma kongresu

Téma kongresu reflektuje základnú sociologickú otázku, ktorú si v súčasnosti kladieme: akými nástrojmi disponujeme pri opise, interpretácii, vysvetľovaní a predpovedaní podoby sociálneho sveta v 21. storočí? Sme sociálni vedci, ktorých sa to týka. Musíme sa preto chopiť kľúčovej sociálnej otázky týchto čias, pretože, ako hovorí aj Bauman, "tým, že si položíme správne otázky, odkrývame všetky rozdiely medzi osudom a smerovaním, rozširovaním a pohybom". Správne otázky dnes vychádzajú z bežného pozorovania toho, že sociálny svet na začiatku 21. storočia je v narastajúcej miere jednotným svetom. Je to však svet, ktorý zároveň ostáva aj svetom fragmentovaným, konfliktným, hierarchickým a nerovným. Je to svet, ktorý je súčasne globálnym systémom, ako i fragmentovaným svetom s nebývalými možnosťami väčšej spravodlivosti a blahobytu pre všetkých, ale aj nukleárnej vojny a ekologickej katastrofy.

Globalizácia vyžaduje základnú redefiníciu hlavných konceptov sociologickej tradície. Všetci vieme, že sociológia sa ako vedná disciplína rozvíjala spolu s moderným svetom. Vieme aj to, že jednotkou analýzy väčšiny makrosociologických výskumov a teda referenčným rámcom väčšiny mikrosociologických výskumov bola národná spoločnosť. Nie je prekvapením, že národný štát zohral vo formovaní a rozvoji moderných spoločností spolu s priemyselnou produkciou, trhovým hospodárstvom, komplexnými organizáciami a racionálnym myslením kľúčovú úlohu. No sústrediť pozornosť dnes len na úroveň štátu znamená riziko zakrytia základnej vnútornej prepojenosti svetového systému.

Hlboké a zásadné sociálne transformácie, aké sa vyskytujú vo veku globalizácie, vyvolávajú potrebu nových konceptov, nových teórií a nových naratívov. V 17. a 18. storočí sa uskutočnila vedecká revolúcia zároveň s hospodárskymi a sociálnymi revolúciami, a to najskôr vo fyzikálnych a prírodných vedách, neskôr aj vo vedách sociálnych. Dnes však rýchlosť vedeckých a technologických inovácií, ako i sféra sociálnych zmien nie sú prepojené s paralelným rozvojom nových paradigiem a teórií sociálneho sveta. Niektorí vidia hlavnú príčinu tohto stavu vo fragmentácii poznania, iní smerujú pozornosť na nedostatočnú dôveru voči

¹ Súhlas s uverejnením tohto prejavu v slovenskom jazyku v časopise Sociológia získal Ladislav Macháček od autora na zasadnutí výboru ISA v Brisbane 10.7.2002.

interpretatívnym možnosťami, ktorými disponujú samotní sociálni vedci. Výsledkom je, že pri konfrontácii s rozsahom transformácie sociologická imaginácia často pôsobí dojmom “oneskorenia” a zároveň dojmom neadekvátnosti. Beck možno zveličuje, keď poukazuje na to, že väčšina súčasných sociologických prác je tzv. “zombie – konceptmi”. Pravdou ale ostáva, že je nevyhnutné modifikovať našu optiku a nasledovať radu Rabelaisovho Gargantua, aby sme sa vyhli “stavaniu nového z mŕtvych kameňov”.

Disponujeme bohatým intelektuálnym dedičstvom klasických sociologických prác. Tieto práce však nie sú zastaralé, keďže ešte vždy žijeme v modernom svete, vo svete, ktorý tieto klasické diela pomohli interpretovať a vysvetľovať. Vstúpili sme ale do novej fázy – do fázy globalizácie a radikálnej modernosti, ktorá vyžaduje nové rámcovanie základných otázok, pojmovú aktualizáciu, teoretickú inováciu a novú sociologickú imagináciu. Podobne ako akákoľvek inovácia ani vedecká inovácia nie je ľahkou úlohou – ako napísal už Macchiavelli vo *Vladárovi* – “inovátor má nepriateľa vo všetkých, ktorým sa v starých podmienkach veľmi dobre darilo, no dostáva sa mu len vlažnej podpory zo strany tých, ktorým sa môže dobre dariť v nových podmienkach,” navyše musí prekonať “nedôveru ľudí, ktorí nie sú pripravení veriť novým veciam, kým s nimi nemajú dlhodobú skúsenosť”. Toto je ale nevyhnutnosť.

V tejto eseji otvorím polemiku stanovením toho, čo by sa malo zmeniť v našej sociologickej optike. Dôraz pritom kladiem na vnútorne rozporný charakter sociálneho sveta v 21. storočí, ktorý je zároveň jednotným systémom a fragmentovaným svetom, ako i na identifikáciu globálnej integrácie a globálneho vládnutia ako kľúčových problémových otázok.

Pokúsím sa uchopiť tieto otázky zo sociologickej perspektívy, a to tak diskusiou o úlohe trhov, vládnych organizácií a komunít, ako i uvažovaním o inštitucionálnych mechanizmoch sociálnej integrácie a globálneho vládnutia – riadenia svetového systému. Presnejšie povedané zameriam sa na:

1. medzinárodné trhy a nadnárodné korporácie ako inštitúcie, ktoré pôsobia prevažne, hoci nie výlučne na základe princípu výmeny;
2. národné štáty, medzinárodné organizácie a nadnárodné združenia ako inštitúcie, ktoré pôsobia prevažne, hoci nie výlučne na základe princípu legitímnej autority;
3. kolektívne hnutia a epistemické komunity² ako inštitúcie, ktoré pôsobia prevažne, hoci nie výlučne na základe princípu solidarity.

Nakoniec uvediem moju predstavu demokratického globálneho vládnutia a analýzu hlavných faktorov, ktoré umožňujú, alebo ktoré naopak prekážajú mierovej integrácii a demokratickému vládnutiu na svetovej úrovni.

2. Čo by sa malo v našej sociologickej optike zmeniť?

Po prvé, sociológovia vo všeobecnosti zvyčajne skúmali svoje vlastné spoločnosti, zriedkavejšie však venovali pozornosť iným spoločnostiam. Spravidla však pristupovali k spoločnostiam ako k oddeleným entitám, z ktorých každá má jasne určené národné hranice. Svoju pozornosť zvyčajne zameriavali na “pochope” vnútornej dynamiky a štruktúr spoločností, ich charakteristických kultúrnych kódov, špecifických mechanizmov integrácie,

² Epistemické – v zmysle komunít, ktoré spája záujem o určitú oblasť poznania či poznanie ako také. (pozn. prekl.)

konfliktu a zmeny. Niekedy pritom uplatňovali implicitný komparatívny prístup, zriedkavejšie explicitný komparatívny prístup.

Globalizácia dnes naznačuje nielen objavenie nového predmetu skúmania, teda svet ako taký. Naznačuje tiež, že akékoľvek špecifické výskumy (napr. komparatívne skúmanie miery plodnosti a rodinných vzorov či výskum organizácie práce v podniku) musia byť rámcované globálnym kontextom, keďže každá časť sveta je v narastajúcej miere vo vzájomnej závislosti s mnohými ďalšími a svet ako taký je v narastajúcej miere prítomný vo všetkých svojich častiach. Súčasný svet vyzerá stále viac ako laserový hologram, kde každý bod obsahuje informácie o celku, pretože každá ľudská bytosť v narastajúcej miere spotrebúva informácie a zdroje, ktoré pochádzajú zovšadiaľ. Preto je potrebné posunúť úroveň analýzy na globálnu úroveň a zohľadňovať hľadisko svetového systému v akejkoľvek štúdií. Skúmanie svetovej spoločnosti a jej vzťahov s národnými a lokálnymi sociálnymi skutočnosťami by sa malo stať ústrednou témou výskumu. Čím je vyšší stupeň vzájomnej prepojenosti sociálnych vzťahov na svetovej úrovni, tým väčšia je potreba analyzovať spojenia medzi globálnou sociálnou skutočnosťou a početnými lokálnymi sociálnymi skutočnosťami. "Glokálne"³ je v našom slovníku neologizmus s narastajúcou mierou relevantnosti. Na úrovni kultúry je potrebné analyzovať množstvo spôsobov, ktorými je kombinovaná jednota a rozmanitosť sveta, ale i spôsoby, ktorými sa jednota a rozmanitosť sveta dostávajú do konfliktu; na úrovni sociálneho by sme mali potom pátrať po mnohých prejavoch komplementarity a antagonizmu sociálneho konania v globálnej aréne.

Po druhé, suverénny národný štát je kľúčovou inštitúciou, ako aj základným prvkom štruktúry modernej spoločnosti. V tomto referenčnom rámci sú potom spravované základné normatívne otázky nenásilnej regulácie konfliktu, sociálnej spravodlivosti a individuálnej slobody. Eróziou suverenity národného štátu, ktorá je dôsledkom globálnej vzájomnej závislosti, sa stáva sociálna štruktúra menej koherentnou. Ako podotýka Appadurai, ústredným bodom analýz by sa mali stať popri štruktúrach toky ľudí, technológií, ideí, symbolov, kapitálu atď. Globálne toky sa prudko zvyšujú, zaostávajú však za nimi hodnoty, inštitúcie, zvyklosti. Je žiaduce prekonať toto zaostávanie. Problémy legitímnej moci, riadenia konfliktov a otázka štruktúry súčasnej globálnej spoločnosti vyžadujú ďalšie inštitúcie a normatívne prvky, ktoré by existovali popri národných vládach. Je ale ťažké reprodukovať v globálnom kontexte podmienky, ktoré umožňujú demokratickú zodpovednosť a sociálnu kohéziu na národnej úrovni. Naša pozornosť by sa preto mala sústrediť na vzory kooperácie a konfliktu na svetovej úrovni, na nové formy normatívneho poriadku v komplexnom multikultúrnom svete, ako i na objavovanie sa nových typov vládnutia, ktoré vznikli vďaka inštitucionálnemu prepojeniu nadnárodných aktérov.

Po tretie, jedna z najstarších sociologických otázok, ktorú položil ešte Simmel – "ako je možná spoločnosť?" (teda akým spôsobom je zabezpečená kooperácia, keďže sú uspokojené základné potreby, akým spôsobom je zabezpečená sociálna reprodukcia a regulácia konfliktu), ostáva stále ústrednou otázkou sociológie. V súčasnosti je potrebné túto otázku otvárať nielen na lokálnej, regionálnej, skupinovej a inštitucionálnej úrovni, ale navyše aj na svetovej úrovni. Táto otázka sa však komplikuje, pretože stále väčší počet jednotlivcov je v narastajúcej miere

³ V pôvodnom texte "glocal" ako zloženie slov "global" a "local", teda globálny a lokálny (pozn. prekl.)

spojených priamo s globálnou úrovňou, s inštitúciami, ktorým chýba zastupiteľský princíp, ako aj princíp zodpovednosti vlastný národným inštitúciám. Navyše, mnohé sily podporujú prepojenejší svet, no na druhej strane sú stimulované aj opačné sily, ktoré podporujú delenie a fragmentáciu. S touto základnou sociologickou otázkou sa pokúsim vysporiadať tak, že prenesiem niektoré zo základných princípov a spôsobov sociálnej integrácie a sociálnej regulácie na svetovú úroveň.

3. *Jednotný systém a fragmentovaný svet*

Sociálny svet v 21. storočí je zároveň jednotným systémom, ako i fragmentovaným svetom. Globalizácia je poznačená napätím medzi globálnym hospodárstvom, vzájomnou technologickou závislosťou a vzájomnou sociálnou prepojenosťou na strane jednej a kultúrnou fragmentáciou a politickou deľbou na strane druhej. Svet môžeme chápať ako jednotný systém, dokonca dnes už existuje aj svetová spoločnosť, globálna integrácia a vládnutie by ale nemali byť považované za samozrejmosť.

Globalizácia je jednou z najzreteľnejších črt súčasného sveta. Je definovaná mnohými, navzájom sa dopĺňujúcimi spôsobmi, ako "časopriestorové zhustenie" (Harvey, D., 1989), "konanie na diaľku" (Giddens, A., 1990), "akcelerujúca vzájomná závislosť" (Ohmae, K., 1990) a "sieťovanie". (Castells, M., 1996-98) Môžeme ju definovať ako sústavu súvisiacich procesov, ktoré navzájom prepájajú jednotlivcov, skupiny, komunity, štáty, trhy, korporácie a medzinárodné vládne aj mimovládne organizácie do komplexnej siete (web) sociálnych vzťahov, či v syntetickejšom chápaní ako rast sietí celosvetovej vzájomnej závislosti.

Rozsiahlu literatúru o globalizácii môžeme usporiadať v konceptuálnom priestore, ktorý je vymedzený tromi základnými osami:

- a) "hyper – globalizátori vz. skeptici", kde sa kľúčové rozlišovanie týka stupňa novosti globalizácie a jej dopadov na národný štát;
- b) "neoliberáli vz. neomarxisti a radikáli", kde sú kľúčovými bodmi tak rovnováha medzi pozitívnymi a negatívnymi dopadmi globalizácie, ako aj charakter globalizácie, teda buď globalizácia v pravom zmysle slova, alebo globalizácia ako kopírovanie modelu západnej hegemonie;
- c) "homogenizácia vz. heterogenita a hybridizácia", kde je pozornosť sústredovaná na kultúrnu dimenziu globalizácie.

Moje vlastné umiestnenie na tejto mape je od extrémov vzdialené. Globalizácia je ale podľa môjho názoru skôr novým javom ako výsledkom kontinuálneho vývoja. Uprednostňujem chápanie globalizácie ako mnohodoménový jav, ktorý nie je redukovateľný napr. len na ekonomický proces. Dôraz kladiem na kultúrnu heterogenitu a hybridizáciu, globalizácia je teda v mojom chápaní otvorený proces, v rámci ktorého prebieha zásadná sociálna transformácia. Je to proces, ktorý obmedzuje konanie, redistribuje náklady a výnosy a opätovne formuje vzory nerovnosti a príležitostí. Sieťové výsledky tohto procesu sa potom u ľudí odlišujú podľa štruktúrnych obmedzení, individuálnych rozhodnutí a kolektívnych konaní.

Globalizácia je mnohostranný proces s ďalekosiahlymi dôsledkami na životy mužov i žien, nastoľuje obmedzenia a otvára možnosti individuálneho i kolektívneho konania. Priestorová organizácia sociálnych vzťahov je transformovaná do hĺbky v takej miere, v akej sa vzťahy stávajú napnutejšími a intenzívnejšie vzájomne prepojenými. Dochádza k uvoľňovaniu transkontinentálnych a transregionálnych tokov sietí a aktivít, výmen a mocenských vzťahov,

čo má významný dopad na proces rozhodovania. Národné hranice pretínajú nové vzory hierarchie, nerovnosti, inklúzie a exklúzie. Vznikajú nové problémy sociálnej integrácie, globálnej vlády a demokratickej zodpovednosti v takej miere, v akej je narušená suverénna moc národných štátov a pretvorená ich úloha vo svetovej politike.

Globalizácia nie je len pokračovaním procesu internacionalizácie, je kvalitatívne odlišným procesom. Nie je ani ďalšou fázou dlhodobého cyklu otváraní a uzatváraní v rámci slobodného trhu a protekcionistickej politiky vo svetovom hospodárstve. Rozdiel spočíva v kombinovanom účinku prudkého rozvoja komunikácie a informačných technológií (počítače, telekomunikácie a televízia) a v náraste moci ekonomických a finančných nadnárodných aktérov. Stále viac a viac aktivít – nielen produkcia a distribúcia tovarov a služieb, ale tiež šírenie materiálnej a symbolickej komunikácie – je organizovaných na svetovej škále. Narastá závislosť jednotlivcov, ako aj osudov komunit od toho, čo sa deje na miestach od nich vzdialených.

Vďaka procesom deteritorializácie a reteritorializácie dochádza k oslabovaniu a redefinovaniu národných lokálnych hraníc. Internacionalizácia naznačuje limitované a kontrolované narušenie suverenity dané mierou, v akej sa každá politická entita autonómne rozhoduje o vstupe do výmenných vzťahov s ostatnými. Globalizácia ale naznačuje väčšie narušenie národnej suverenity, ako i narastajúcu vzájomnú prepojenosť. Narastajúca vzájomná prepojenosť medzi ľuďmi a štátmi sa prejavuje v rozmanitých indikátoroch: od množstva a typov dohôd po medzinárodné vládne inštitúcie, od importu a exportu po úroveň investícií, od prevádzky elektronickej komunikácie po mieru etnického, náboženského a lingvistického zloženia populácie, od vojenských aliancií až po environmentálne riziká.

Tieto rozličné tendencie smerom k celosvetovému rozšíreniu, dopadu a vzájomnej prepojenosti sociálnych javov a smerom k narušeniu a pretvarovaniu hraníc podporujú tiež informovanie sociálnych aktérov o vzájomnej závislosti ich aktivít a spoločného charakteru ich osudu.

Globalizácia nastolila medzi sociológmi, ale aj ostatnými sociálnymi vedcami základné výskumné otázky: rozsah javu, jeho stupeň a novosť, rozličné procesy, ktoré sa uskutočňujú v rámci tohto všeobecného hľadiska a ich rozličné sféry a dynamiky; priaznivé alebo nepriaznivé účinky týchto procesov na rozličné krajiny a sociálne skupiny; identifikovanie hlavných aktérov a ich stratégií. Potrebujeme viac komparatívnych, empiricky podložených štúdií rozmanitých globalizácií, ktoré sa v súčasnosti vyskytujú.

Skúmanie početných dimenzií globalizácie prinesie dostatočné teoretické a empirické prvky vzhľadom na uvažovanie o svete ako jednotnom systéme, a to nielen v ekonomických pojmoch. Už od 16. storočia môžeme svet definovať ako jednotný ekonomický systém, ale len v posledných desaťročiach si začala väčšina ľudí uvedomovať, najmä vďaka vplyvu globálnych masmédií, že žijú v tom istom svete. Uvedomenie si tejto skutočnosti môže byť chápané rozličnými spôsobmi: môžeme definovať planétu Zem ako ekosystém; ľudstvo ako ohrozený druh, s čím súvisí jeho záujem o život budúcich generácií; národy sveta ako jediný súhrn voličov – jednotlivcov, ktorí disponujú rovnakými právami a zodpovednosťami a ktorým musia tí, ktorí prijímajú rozhodnutia, "skladať účty"; či ako svetový trh – ekonomický priestor regulovaný medzinárodným *lex mercatoria*, ktorý garantuje nielen práva investorov, ale i práva pracovníkov, spotrebiteľov a komunit.

Považovať svet za jednotný systém neznamenať tvrdiť, že existuje svetová spoločnosť. Spoločnosť je *de facto* sieť sociálnych vzťahov so vzájomnými očakávaniami, ktorých *de iure*

normatívny konsenzus – reflektovaný vo všeobecne akceptovaných inštitúciách – môže byť prítomný v rozličných stupňoch tak, aby bolo možné jeho empirické zisťovanie. Ak vychádzame z Lockwoodovho rozlíšenia medzi “systémovou integráciou” a “sociálnou integráciou”, môžeme tvrdiť, že narastajúca vzájomná hospodárska závislosť a vzájomná sociálna prepojenosť na svetovej úrovni sú sprevádzané trvalo vysokým stupňom politickej fragmentácie a kultúrnej heterogenity.

Diskusia o existencii svetovej komunity je v podobnej situácii. (Brown, C., 1995) Vytvorenie jediného sveta, t.j. predstava, že svet sa stáva užšie prepojeným či integrovaným spoločnými silami a zvyklosťami, je nevyhnutnou, nie však postačujúcou podmienkou vytvorenia svetovej komunity. Ak chápeme spoločnosť ako kooperatívny pokus o vzájomnú výhodu, môžeme očakávať “príchod” svetového “vedomia komunity” teraz, keď toto “kooperatívne” snaženie nadobúda celosvetovú pôsobnosť? Toto vedomie môže byť pritom špecifikované v termínoch štyroch základných typov uvedomenia: antropologické uvedomenie, ktoré pripúšťa jednotu v našej odlišnosti, ekologické uvedomenie, ktoré uznáva našu jednotnú ľudskú povahu v biosfére, občianske uvedomenie našej spoločnej zodpovednosti a solidarity a dialogické uvedomenie, ktoré odkazuje tak na kritický rozum, ako i na potrebu vzájomného porozumenia. (Morin, E., 1999) V súčasnosti už síce nadnárodná občianska spoločnosť, medzinárodný verejný priestor a narastajúce uvedomovanie spoločného osudu ľudských bytostí nadobúdajú istý tvar, zatiaľ sme ale vzdialení od dosiahnutia globálnej komunitnej kultúry.

Skeptici tvrdia, že to ani nemôže byť dosiahnuté, pretože akýkoľvek duch spoločnej identity a solidarity nakoniec vyžaduje existenciu druhých, s ktorými sa jednotlivec neidentifikuje, teda vyžaduje rozdiel medzi “nimi” a “nami”. Realistickejší obraz sveta v súčasnosti vidia skôr v podobe združenia komunit, založeného na princípe práva, nie v podobe zjednotenia do globálneho projektu. Inými slovami, medzinárodnú spoločnosť vidia ako “praktické združenie”. Z hľadiska tohto prístupu sa praktické združenie autonómnych entít javí nielen ako realistickejšia, ale i želateľnejšia možnosť, ako predstava globálneho projektu, v ktorom zvyčajne dominuje nejaký mocenský aktér. Je nesporné, že dnes nežijeme vo svete oddelených civilizácií, ako to bolo v časoch Hanibalovej či Rímskej ríše. Nežijeme už ani vo westfálskom usporiadaní medzinárodnej spoločnosti štátov. Naša dnešná existencia je vsadená do principiálne vzájomne prepojeného globálneho poriadku, ktorý je integrovaný zložitými vzormi výmeny, hierarchie a komunity medzi mnohými globálnymi aktérmi. Títo globálni aktéri si pritom v narastajúcej miere uvedomujú svoju vzájomnú závislosť a spoločný osud. To však neznamená, že existenciu svetovej spoločnosti alebo celosvetovej komunity môžeme považovať za samozrejmosť.

Otázky globálnej integrácie a globálneho vládnutia sú skutočne problematickými otázkami. Pokúsim sa ich uchopiť sociologickou optikou, pričom sa sústredím na tri základné princípy organizácie (výmena, autorita a solidarita) a s nimi súvisiacich inštitucionálnych aktérov (trhy, vládne organizácie a komunity) ako na mechanizmy sociálnej integrácie a riadenia svetového systému.

4. Základné princípy a inštitúcie sociálnej integrácie a sociálnej regulácie

Základné princípy sociálnej integrácie a sociálnej regulácie – t.j. spôsoby, ktorými sú koordinované aktivity, ktorými sa rozdeľujú zdroje a štrukturujú konflikty – sú autorita alebo

ale majú jasnú konkurenčnú výhodu, pretože nielen že fungujú v sieťach, ale sú samy o sebe sieťami.

Nadnárodné korporácie konajú podľa pravidiel medzinárodnej súťaže a zákonov rozličných krajín, v ktorých pôsobia. Ich postoj voči trhovej konkurencii je ambivalentný: na jednej strane tlačia národné vlády a medzinárodné organizácie, ako sú Svetová obchodná organizácia (WTO) a MMF, aby odstránili bariéry pohybu ich tovarov a služieb a aby uvoľnili cirkuláciu kapitálu, na strane druhej pokračujú vo využívaní výhod prameniáich z fragmentácie iných trhov, či už sú to trhy práce (môžu platiť nižšie mzdy v krajinách, kde nie je pracovná sila dobre organizovaná) alebo trhy prírodných zdrojov (môžu sa vyhnúť nákladom na ochranu životného prostredia v krajinách, kde nie je implementovaná politika na ochranu životného prostredia).

Dopady na hospodárstvo a spoločnosti krajín, v ktorých investujú, sú ambivalentné. Na jednej strane nadnárodné korporácie zavádzajú zdokonalené technológie, organizačné modely a korporáčne stratégie a platia v priemere o 10% vyššie mzdy ako domáce firmy. Na strane druhej však využívajú fragmentáciu trhov práce a prírodných zdrojov; ich technológie, stratégie a štruktúry nemusia byť výhodné vzhľadom na potreby miestneho hospodárstva a spoločnosti, osobitne v menej rozvinutých krajinách. Hoci podľa aktivistov antiglobalistického hnutia sa všetky nadnárodné organizácie správajú rovnako a sú v rovnakej miere zodpovedné za zlo globalizácie, môžeme identifikovať odlišnosti vo vzťahoch medzi nadnárodnými korporáciami a hostiteľskými krajinami tak v korporatívnom správaní, ako aj v postojoch. Niektoré korporácie majú "dobyvateľské" postoje voči ľudským a prírodným zdrojom hostiteľských krajín, zatiaľ čo iné sa pokúšajú rozvíjať stabilnejšie a vyrovnanjšie vzťahy (čo je pravdepodobnejšie všade tam, kde boli konfrontované s efektívnymi vládami a aktívnymi odbormi a politickými hnutiami). Niektoré nadnárodné korporácie považujú svojich akcionárov za dostatočne legitímnych a odmietajú akýkoľvek iný druh regulácie. Iné sú ochotné diferencovať vlastnú zodpovednosť k akcionárom a investorom a takisto k pracovníkom, spotrebiteľom, zásobovateľom a zmluvným partnerom, lokálnym komunitám, národným vládam, environmentálnym združeniam atď. a rozvíjať nástroje sebaregulácie či už v podobe kódexov správania alebo v podobe sociálnych a environmentálnych správ, v ktorých sa podrobujú hodnotiacim orgánom a ratingovým procedúram vo svetovom meradle.

Napriek odlišnostiam v správaní však väčšina nadnárodných korporácií využíva moc bez zodpovednosti. Aj keď väčšinu svojich rozhodnutí vysvetľujú svojim akcionárom, zvyčajne nič nevysvetľujú jednotlivcom v skupinách, ktoré budú týmito rozhodnutiami zasiahnuté.

Trhy a ostatné inštitúcie, ktoré sú založené na princípe výmeny, teda aj nadnárodné organizácie podporujú systémovú integráciu na globálnej úrovni. A to práve vďaka narastajúcej vzájomnej prepojenosti a závislosti. Nie sú to však spontánne poriadky a samotné nemôžu garantovať žiadny druh globálneho vládnutia, nemôžu sa vzťahovať ani k demokraticky zodpovednému vládnutiu. Ak sa chceme vysporiadať s týmto problémom, musíme sa bližšie pozrieť na inštitúcie založené na legitímnej moci a solidarite.

6.1. Národné štáty

Integrácia sociálnych systémov závisí aj od inštitúcií založených na mocenskom princípe. K inštitucionálnemu stelesneniu politickej moci došlo v modernej spoločnosti na úrovni národného štátu, t.j. v neosobnej a suverénnej politickej entite so zvrchovanou súdnou mocou,

jasne ohraničeným územím a populáciou. Táto politická entita disponuje monopolom donucovacej moci a výsledkom občianskej podpory je jej legitimita. Podobne ako iné zložité integračné inštitúcie ani národný štát nie je založený len na jednom princípe, pokiaľ ho vnímame zároveň ako organizáciu aj komunitu (reálnu a imaginárnu zároveň). Národný štát sa vyvinul historicky na základe rastu občianskej byrokracie, armády a diplomacie, prostredníctvom formovania národa ako imaginárnej komunity (Anderson, B., 1991), ako výsledok konania nacionalistických elít v modernizačnom procese (Gellner, E., 1983) a je schopný evokovať primordiálne etno-symbolické korene. (Smith, A., 1986)

Integrácia svetového systému v 20. storočí bola výsledkom sociálnej integrácie na úrovni národného štátu (vrátane kolónií, nech už existovali kdekoľvek), systému bilaterálnych a multilaterálnych zmlúv a narastajúcej siete medzivládnych organizácií. Tzv. "westfálsky poriadok", ktorý začal mierovou zmluvou ukončujúcou tridsaťročnú vojnu, naplno realizovanou až po napoleonských vojnách, bol založený na niekoľkých princípoch: formálna rovnosť suverénnych teritoriálnych štátov, ktorá neuznáva nadradenú autoritu; nezasahovanie do domácich záležitostí iných uznaných štátov; konsenzus ako základ medzinárodného právneho záväzku a navyše ustanovenie niektorých minimálnych pravidiel koexistencie. (Cassese, A., 1986)

Vo "westfálskom poriadku" je stanovených niekoľko základných rozdielov medzi domácou a zahraničnou sférou: demokracia v rámci národných štátov a nedemokratické vzťahy medzi štátmi; posilnenie zodpovednosti a demokratickej legitimity v rámci hraníc štátu a sledovanie národných záujmov (a maximálnej politickej výhody) mimo týchto hraníc; demokracia a občianske práva pre tých, ktorí sú považovaní za členov a časté upieranie týchto práv tým, ktorí nie sú členmi. (Held, D., et al, 1999)

V súčasnej globálnej politike sa všetky tieto základné rozdiely v narastajúcej miere zahmlievajú. Medzinárodná spoločnosť štátov sa dnes transformuje na vzájomne prepojený globálny poriadok, v ktorom sa ľudia, tovary, služby, peniaze, vedomosti, správy, obrazy, viery, životné štýly, zbrane, kriminalita, drogy a emisie rýchlo pohybujú cez hranice teritórií.

Globalizácia má tendenciu narušovať práve základy suverenity a autonómie národných štátov, čo je ale iróniou, keďže 20. storočie bolo okrem iného aj storočím rozširovania národných štátov ako základnej formy politickej organizácie. Hyperglobalisti odlišnej ideologickej orientácie – od Albrowa (1996), ktorý zdôrazňoval zužovanie možností voľby národných štátov donútených prijať neoliberálnu hospodársku politiku v konkurencii prebiehajúcej na svetovom trhu, po Strangea (1996), ktorý sa sťažoval, že neosobné sily svetových trhov sú mocnejšie ako štáty – zdôrazňovali zánik národného štátu. Mali by však byť podrobení kritike, pretože nerozlišujú medzi jednotlivými štátmi, ktoré sa navzájom odlišujú úrovňou moci a vplyvu. Narušenie, strata alebo znížovanie štátnej autonómie a suverenity je ale skutočné. Dochádza k nemu v dôsledku nastolenia globálnej vzájomnej prepojenosti, ako aj zrieknutia sa časti suverenity v prospech nadnárodných inštitúcií, napr. Európskej únie. Je to nevyvážené, pretože jednotlivé štáty sa navzájom odlišujú v miere hospodárskej, politickej, vojenskej moci, ale aj kultúrneho vplyvu. 11. september 2001, teroristický útok na USA, dramaticky ukázal, že dokonca ani ten najmocnejší štát na svete nie je schopný garantovať to, čo je základnou úlohou suverénneho štátu: kontrola vlastných hraníc. A ako by aj mohol? Počas jedného roka prichádza do krajiny cez 3700 terminálov v 301 vstupných prístavoch a letiskách 475 miliónov ľudí, 125 miliónov vozidiel a 21 miliónov lodných zásielok. Kontrola plne naloženého trinásť

metrového prepravníka trvá päť hodín, pričom každoročne ich prichádza viac ako 5 miliónov. Navyše v posledných rokoch prekročí či už autom alebo peši mexické alebo kanadské hranice s USA viac ako 2,7 milióna neregistrovaných imigrantov. Teroristi môžu ľahko vklznúť dnu, pričom je jednoduchšie priniesť niekoľko gramov smrtiacej biologickej alebo chemickej látky ako pašovať každoročne tony ilegálneho heroínu alebo kokaínu. Jediný spôsob, ako sa s týmito tokmi môžu vyrovnáť colníci, imigračná a naturalizačná služba, spočíva v presiahnutí národných hraníc prostredníctvom špionáže a spolupráce so súdnou mocou ostatných štátov. Svoj význam tu však má i možnosť spoľahnúť sa na súkromné korporácie v tom, že budú rozvíjať transparentný systém sledovania komerčných tokov, takže kontrolóri budú môcť uskutočňovať (virtuálne) kontroly prichádzajúcich lodí ešte pred ich nalodením. Colní úradníci, ktorí pracujú v Latinskej Amerike, môžu takto pomôcť podnikateľom pri implementácii bezpečnostných programov, ktoré redukujú riziko zneužitia pašerákmi drog a medzinárodné kooperatívne mechanizmy môžu byť rozvíjané politikou obchodných tokov. Suverénny štát takto nielen prijíma, ale aj transformuje význam a exkluzivitu vládnej jurisdikcie. "Zákonné hranice sa nemenia, rozmazávajú sa praxou." (Nye, J. S., 2002)

Z mnohých príkladov narušenia suverenity môžeme na tomto mieste spomenúť:

- obmedzenia hospodárskej politiky národných vlád ustanovené medzinárodnými finančnými inštitúciami;
- dopady stratégií nadnárodných korporácií na zamestnancov, spotrebiteľov a podnikateľov krajín, v ktorých pôsobia;
- priepustnosť národných hraníc voči ilegálnym prísťahovalcom;
- ťažkosti, ktorým čelia autoritárske režimy pri filtrovaní alebo celkovom obmedzení predstáv a informácií o "globálnej dedine";
- problémy koexistencie rozličných kultúr v narastajúcej multietnickej spoločnosti.

Narušenie národnej štátnej suverenity a moci je len časťou obrazu, rozsah tohto javu ale bol do veľkej miery nadhodnotený hyperglobalistami, ktorí hovoria o zániku národného štátu. Ďalšou časťou tohto obrazu je reorganizácia štátnej moci v rozvojových krajinách, ale aj v krajinách, ktoré by sme mohli hodnotiť ako najrozvinutejšie. V dôsledku mnohostranných dopadov globalizácie podliehajú národné štáty v skutočnosti hlbokej transformácii. Ich funkcie a moc sú nanovo artikulované a nanovo včlenené do komplexu nadnárodných, regionálnych a lokálnych sietí. Globálne toky stimulujú množstvo regulačných stratégií prostredníctvom národných politík, ktoré vyžadujú skôr aktívnejší štát, teda nie neoliberálnu minimálnu vládu, ale "vývoj podporujúci" alebo "katalyzujúci" štát. Pre ilustráciu môžeme uviesť súťaženie národných vlád v realizácii priateľskej politiky zameranej na tvorbu priaznivých podmienok pre vstup zahraničných investícií (priaznivé podnikateľské zákony a fiškálna politika, dobrá infraštruktúra, flexibilná pracovná sila, efektívna verejná správa atď.) pri súčasnom kontrolovaní základných rozvojových stratégií. Môžeme preto súhlasiť s Rosenauom (1997), že nedochádza k zániku štátu, ale skôr k jeho rekonštrukcii a reštruktúracii, ale aj s Keohaneom (1995), že suverenita je menej teritoriálne definovaná bariéra ako zdroje politiky, charakterizované komplexom nadnárodných sietí konkurenčných systémov krajiny a regionálnych systémov. Národná suverenita je v narastajúcej miere výzvou pre nadnárodné sily, národné štáty však ešte dlho ostanú kľúčovými aktérmi globálneho vládnutia.

Prílišné poukazovanie na eróziu štátnej moci znamená riziko zastretia dvoch otázok, ktoré sú mimoriadne relevantné z hľadiska globálneho vládnutia, a to otázky moci a autority. Prvá

otázka sa sústreďuje na skutočnosť, že väčšina politík, ktoré môžu regulovať a kontrolovať trhové procesy, môže byť efektívne implementovaná len na národnej úrovni. Úloha súdnicstva pri sledovaní nezákonného trhového správania, ako to bolo v prípade Enronu, a úloha politiky pri redukovaní nerovnosti príležitostí a kontrolovania neželaných dôsledkov trhových procesov ako napr. v prípade zabezpečenia v nezamestnanosti, realizovaného vo viacerých pokrokových krajinách, sú efektívne len na úrovni štátu. V tomto ohľade je národný štát stále veľmi relevantný, hoci jeho podoba podlieha zmenám.

Druhá otázka sa týka spornej hegemonie Spojených štátov v súčasnom svetovom systéme, o ktorom tu uvažujeme. Vzťahy dominancie a kooperácie medzi jadrovou supervelmocou, regionálnymi silami a rozličnými periférnymi štátmi (niektoré ešte s neokoloniálnymi vzťahmi) by mali byť vysvetlené v akejkol'vek diskusií o svetovej integrácii, o globálnom poriadku a vládnutí. Po kolapse Sovietskeho zväzu sú Spojené štáty jedinou vojenskou a hospodárskou supervelmocou. Mohla by byť od nich požadovaná garancia svetovej vlády (svetového vládnutia), no Spojené štáty nemajú v tomto legitímnu autoritu. Odtiaľ pochádza provokatívny návrh Ohmaea, jedného z hyperglobalistov, ktorý navrhuje, že všetci občania sveta by mali mať účasť na voľbách amerického prezidenta. Spojené štáty môžu mať moc presadzovať svoje vedúce postavenie (hoci nedávne neúspechy v boji proti globálnemu terorizmu vrhli aj na to pochybnosti), ale ich vodcovstvo môže byť len ťažko považované za legitímne a zodpovedajúce sa voličom mimo oblastí ich hegemonnej moci a svojich spojencov. Globálne vládnutie môže byť mnohvrstvové len vtedy, ak bude efektívne, a bude akceptované len vtedy, ak bude demokratické, ako na to poukážem neskôr.

6. 2. Medzinárodné organizácie

V dnešnom svete existuje významná sieť medzinárodných vládnych organizácií (IGO). Ich počet narástol v dvadsiatom storočí šesťnásobne, zatiaľ čo počet výročných konferencií a kongresov nimi sponzorovaných narástol z hrstky na 400 000. Systém OSN, ako aj iných autonómnych medzinárodných mocenských organizácií, napr. WTO spolu s medzinárodnými režimami sú vzdialené od vytvorenia svetovej vlády (hoci držia pod kontrolou suverénnu moc členských štátov, majú nedostatočný monopol legitímneho donútenia) a ešte vzdialenejšie od konštituovania demokratickej svetovej vlády. Prispievajú však ku globálnemu vládnutiu a integrácii tým, že v narastajúcej miere sústreďujú svoju pozornosť na kolektívne politické problémy hospodárskej, ekologickej a sociálnej bezpečnosti, menej na tradičné geopolitické vzťahy štátov a podporujú rast polyarchického systému zmiešaných aktérov globálnych politík (väčšinou prostredníctvom Bezpečnostnej rady OSN a rozličných agentúr pôsobiacich v rôznych oblastiach – od zdravia, cez potraviny, ochranu kultúrneho dedičstva, industriálny rozvoj, kontrolu drog až po mierové aktivity).

Medzinárodné organizácie sú často využívané najmocnejšími globálnymi aktérmi pri sledovaní ich vlastných cieľov, záujmov a perspektív, poskytujú však tiež fórum ostatným aktérom, ktorí môžu byť takto vypočutí, dávajú hlas menšinám a potvrdzujú, aspoň v určitom rozsahu, princípy, na ktorých boli ustanovené (napr. mier, rozvoj, ľudské práva).

Porušovanie národnej suverenity vytvára potrebu medzinárodnej koordinácie mocnejších a demokratickejších Spojených národov. Systém medzinárodných mocenských organizácií sa vo veľkej miere rozvinul tak po kvantitatívnej, ako aj po kvalitatívnej stránke a podstúpil zásadné zmeny. V novom "postwestfálskom" kontexte však stále pôsobí neadekvátne. Od

19. storočia bolo množstvo mnohostranných hrozieb: či už to boli hrozby spoločnej regulácie tovarov, ktoré nepatria nikomu (alebo všetkým), ako je more za hranicami teritoriálnych vôd či vzdušný priestor, ale aj ohrozenie aktivít, ktoré spájajú a integrujú ľudí a inštitúcie rozličných štátov, ako je napr. doprava a pošta. Ďalším krokom bolo vytvorenie medzinárodných inštitúcií vykonávajúcich nové úlohy všeobecného záujmu, ako sú International Telegraphic Union (1865), či tých, ktoré vychádzajú z Ligy národov (vznikla v roku 1920), napríklad Medzinárodný súdny dvor. OSN bola vytvorená v roku 1945 s väčšími ambíciami, ako mala Liga národov: udržiavanie mieru a medzinárodnej bezpečnosti, riešenie základných svetových problémov prostredníctvom medzinárodnej spolupráce, podpora a ochrana základných ľudských práv. Popri svojich špecializovaných úradoch (UNICEF – Detský fond OSN, Konferencia OSN o obchode a rozvoji, Program OSN pre životné prostredie atď.) je OSN tiež centrom zložitého systému autonómnych špecializovaných inštitúcií, z ktorých niektoré existovali už skôr, ako je napr. Medzinárodná organizácia práce alebo Svetová banka. Väčšina z nich však bola vytvorená až samotnou OSN, napr. UNESCO, Svetová zdravotnícka organizácia, Medzinárodný menový fond. Všetky tieto organizácie sú prepojené a integrované do systému Spojených národov na základe špecifických dohôd.

Systém Spojených národov bol navrhnutý pre svet medzinárodných vzťahov medzi suverénnymi štátmi a je výsledkom kompromisu medzi princípom rovného demokratického zastúpenia všetkých štátov vo valnom zhromaždení, otvoreného a regulovaného medzinárodného života a "reálnej politiky" mocenských vzťahov. Na základe týchto princípov bolo piatim najväčším mocnostiam v Bezpečnostnej rade pridelené právo veta, čo však v konečnom dôsledku vlastne blokuje Spojené národy v niekoľkých závažných prípadoch. Keďže legitímnosť a efektívnosť sú úzko prepojené, čím je menšia moc členských štátov, tým menšia je pre nich legitímnosť Spojených národov a o to väčšia je ich neochota preniesť časť svojej suverenity na Spojené národy v kľúčových globálnych otázkach, ako sú ochrana životného prostredia a ľudské práva.

Napriek svojim obmedzeniam a napriek zložitým negociačným procedúram, nedostatku a mrhaniu zdrojov a neefektívnemu právu veta Spojené národy dosiahli výsledky. Poskytli tak alternatívne princípy globálneho vládnutia voči tradičnej geopolitike, založené na kolektívnom rozhodovaní medzi vládami a mimovládnyimi organizáciami, so zreteľom na dosiahnutie svojho hlavného cieľa – konsenzuálneho riešenia medzinárodných problémov.

Systém Spojených národov potrebuje podstatné reformy, ak sa má stať efektívnejším a legitímnejším. Charta Spojených národov obsahuje predpoklady takýchto reforiem, zatiaľ je ale stále len vyjadrením nevyriešených konfliktov medzi dvoma alternatívnymi princípmi riadenia svetových záležitostí. Reforma je potrebná a v súčasnosti sa diskutuje o niekoľkých návrhoch. Medzi týmito návrhmi je tiež vytvorenie Fóra globálnej občianskej spoločnosti (Global Civil Society Forum), ktoré by pridelovalo hlasovacie právo v špecifických politických otázkach aj iným aktérom, ako sú národné štáty (teda aj nadnárodným aktérom), navrhuje sa aj vytvorenie Zhromaždenia ľudí sveta (Assembly of the World's Peoples), ktoré by bolo oprávnené spolu s valným zhromaždením voliť Bezpečnostnú radu. Výhody takéhoto návrhu spočívajú v podporovaní iných identít, ako sú identity spojené s národnými štátmi, ako aj v rozšírení demokratických volebných procedúr (ktoré sú požadované pri voľbách zástupcov do Zhromaždenia ľudí sveta) na krajiny s autoritatívnym režimom.

Úloha medzinárodných mocenských organizácií (Svetová banka, MMF, WTO) vo vzťahu k svetovému trhu je však kontroverzná. Svetová banka od počiatku poskytuje úvery na špecifické investičné projekty v oblasti infraštruktúry, energie, dopravy, poľnohospodárskeho a priemyselného rozvoja, o niečo neskôr sa zamerala aj na vzdelávanie, reguláciu populácie a urbanistický rozvoj. Jej výkaz činnosti je kontroverzný: poskytla významnú pomoc krajinám ako India, Brazília, Mexiko a Pakistan, ale poslúchala väčšinou vlády Spojených štátov. MMF intervenuje vo finančných krízach štátnych rozpočtov, poskytuje úvery, ich získanie je však podmienené akceptáciou špecifických pravidiel hospodárskej politiky príslušnými národnými vládami. Politika MMF v uplatňovaní fiškálnej ortodoxnosti na rozvojové krajiny je podporovaná aj vďaka tomu, že len málo národných štátov má kompetenciu alebo moc konkurovať MMF. Tieto medzinárodné orgány nie sú kontrolované demokratickými procesmi, ktoré by boli podobné procesom dostupným v demokratickom národnom štáte. Ako tvrdí Lindblom, sú veľmi vzdialené voličom, ale ľahko dostupné korporáciám. (Lindblom, C., 2002, s. 241) Ako ukazuje príklad Argentíny (kde MMF spolu s domácou korupciou môžu byť chápané ako hlavné príčiny krízy), politika podporovaná MMF môže zodpovedať záujmom zahraničných veriteľov a investorov, ale nie nevyhnutne potrebám a očakávaniam iných sociálnych skupín v krajine.

Zvláštna je pozícia Svetovej obchodnej organizácie (WTO), ktorá ako jediná nadnárodná inštitúcia disponuje donucovacou mocou, t.j. donucovacou mocou regulovať spory. WTO sa vyvinula zo Všeobecnej dohody o clách a obchode (GATT), rozširuje svoj záber od priemyselných tovarov po poľnohospodárstvo, služby, intelektuálne vlastníctvo a informačné technológie. WTO bola kritizovaná rovnako ako Svetová banka a MMF za rozhodnutia, ktoré boli silne ovplyvnené najväčšími svetovými mocnosťami a v zhode s ideológiou trhového fundamentalizmu. Na druhej strane však bola oceňovaná za ustanovenie štandardov fungovania obchodu, čím prispela k ekonomickému rastu menej rozvinutých krajín.

S medzinárodnými mocenskými organizáciami sú úzko spojené aj ďalšie nadnárodné regulačné authority ako *medzinárodné režimy*, vplyv ktorých rastie. Medzinárodné režimy sú implicitné alebo explicitné princípy, normy, pravidlá a rozhodovacie procedúry, ku ktorým sa približujú očakávania aktéra v danej oblasti medzinárodných vzťahov. (Krasner, S. D., 1983) Ide pritom o záležitosti také rozmanité, ako sú nukleárne testy, rádio – frekvencie, rybolov za hranicami teritoriálnych vôd a obežné dráhy satelitov. Niektoré z nich môžeme chápať ako funkčné ekvivalenty trhov, pokiaľ regulujú ponuku a distribúciu tovarov a služieb, prispievajú k rastu inštitucionalizácie globálnej politiky a konštituujú formy globálnej vlády, vzdialené od tradičnej predstavy národnej štátnej suverenity. Niektoré z nich už existujú dlho, zatiaľ čo iné vznikli len nedávno. Čo je však nové, to je ich neustále rastúci počet i dôležitosť. Niektoré medzinárodné režimy majú vo svojom jadre jednu alebo niekoľko medzivládnych organizácií (napr. globálny režim medzinárodného dopravného systému má svoje jadro v Medzinárodnej organizácii civilného letectva a v Medzinárodnej asociácii leteckej dopravy), ale mnohé sú založené na premenlivých opatreniach, ktoré vznikajú zo špecifických hrozieb, problémov kolektívnej politiky alebo nadnárodných záujmových spoločenstiev (napr. medzinárodný režim jadrového dozoru je postavený na medzinárodnej dohode kombinovanej s pravidelnými medzinárodnými konferenciami). Špecifický typ medzinárodných režimov pozostáva z medzinárodnej obchodnej arbitráže a bezpečnostných a ratingových agentúr, ako sú napr. agentúry Moody's a Standard and Poor. So svojimi rozsiahlymi orgánmi profesionálnych analytikov

rozptýlenými v rozličných častiach sveta môžu mať väčší vplyv na tvorbu politiky v danej krajine ako zahraničné vlády alebo domáce záujmové skupiny.

Medzinárodné režimy podporujú formovanie nadnárodných záujmových komunít a politických sietí, ktoré spájajú vládnych predstaviteľov z rozličných rezortov s členmi daných medzinárodných vládnych a mimovládnych organizácií. Vytvárajú systém "vládnutia bez vlády", ako to nazval Rosenau. Výsledkom je, že národné vlády sú vsadené do narastajúcich globálnych, regionálnych a multilaterálnych systémov vládnutia a podobne sa v narastajúcej miere zavádzajú do právnych procesov a národných legislatív medzinárodné pravidlá. Skutočná existencia režimu ľudských práv vedie vo svojich dôsledkoch k útokom na suverenitu národných štátov a mnohými vládami je vnímaná ako zasahovanie do vnútorných záležitostí.

Medzinárodné mocenské inštitúcie, či už sú súčasťou systému Spojených národov alebo Svetovej banky, prispievajú k integrácii svetovej spoločnosti uplatňovaním princípu autority v globálnom vládnutí, ale na druhej strane podobne ako nadnárodné korporácie a banky prijímajú závažné rozhodnutia nepodliehajúce skoro žiadnej demokratickej kontrole. Problém spočíva teda v tom, ako preukázať väčšiu legitimitu ich moci a ako zabezpečiť, aby ich rozhodovacie procesy boli zodpovednejšie a transparentnejšie. Ako je však možné dosiahnuť demokratickú kontrolu nad medzinárodnými inštitúciami? Je ťažké dosiahnuť to prostredníctvom niekoľkých miliárd ľudí ako voličov s rozličnými aspiráciami a chápaním, ktorí volia svetovú vládu v reformovanom systéme Spojených národov. Svetová vláda je v súčasnosti utópiou. Mnohovrstvové globálne vládnutie zatiaľ neexistuje, ale môže byť dosiahnuté cestou difúzie politickej autority tak nad, ako i pod úrovňou národného štátu. "Pod" je možné dosiahnuť cestou posilnenia samosprávnych komunít v súlade s princípom subsidiarity; "nad" je možné dosiahnuť prostredníctvom rozvoja regionálnych nadnárodných vlád, akou je napr. Európska únia (EÚ).

6. 3. Európska únia ako model nadnárodnej vlády

V situácii, v ktorej ostáva svetová vláda utópiou a existujúce medzinárodné vládne i mimovládne inštitúcie sú efektívne len čiastočne, EÚ a podobné typy nadnárodných zväzov môžu vo významnej miere prispieť ku globálnemu demokratickému vládnutiu. Dôležité je, aby vytvárali mechanizmy spolupráce vo viacerých politických arénach, aby uvádzali nové nástroje uplatňovania ľudských práv a aby spájali zdroje za účelom dosahovania spoločných cieľov cestou dobrovoľného zrieknutia sa vlastnej suverenity zo strany členských štátov. Budem tomu venovať väčšiu pozornosť hneď, len čo zvážime EÚ ako možný model.

Prvotní tvorcovia európskej myšlienky koncipovali európsku integráciu so základným cieľom – ukončiť dlhú sériu vnútroeurópskych vojen a obnoviť demokraciu ako protiklad "anti-Európy" nacizmu a fašizmu: mier namiesto vojny, sloboda namiesto útlaku, spolupráca namiesto agresívnej konfrontácie. Bol to a je to vznešený a mocný cieľ, tento cieľ je však z pohľadu bežných občanov emocionálne menej príťažlivý v porovnaní s cieľom vytvárať spojenia proti spoločnému nepriateľovi. Spoločný nepriateľ bol čiastočne prítomný v európskej integrácii v rokoch po druhej svetovej vojne. Vtedy tomuto procesu pomáhala sovietska hrozba tak priamo (ako syndróm spoločného nepriateľa), ako i nepriamo (podporovaním mierneho postoja voči Spojeným štátom). Bez ohľadu na to, že veľké komunistické spoločenstvá ako Taliansko a Francúzsko boli počas studenej vojny na strane ZSSR, po Stalinovej smrti začala

byť sovietska hrozba stále menej a menej evidentná a klesala aj jej schopnosť vyvolávať silné identity.

V súčasnom budovaní Európy je pôvodný politicko-vojenský faktor nahradený faktorom ekonomickým, trhovou integráciou, ktorá predstavuje pokojnejší a všeobecne motivujúcejší faktor i z pozície bežného občana. To vedie k záveru, že úsilie o vytvorenie Európskeho obranného spoločenstva zlyhalo a spoločná zahraničná politika sa nestala prioritou európskej integrácie (tiež z dôvodu zvláštneho statusu Nemecka ako vojensky obsadenej krajiny a hegemonie Spojených štátov v západnej sfére vplyvu). Narastajúci dôraz sa teda kládol na liberalizáciu trhu a harmonizáciu hospodárskej politiky.

Európska integrácia pokračovala nerovnomernými krokmi a sriedavé krízy boli prekonávané cestou jej zväčšovania a rozširovania funkčných oblastí spolupráce a harmonizácie politiky (Jednotný protokol, Maastrichtská a Amsterdamská zmluva). Európska únia bola viac naplnením projektu osvietených elít ako masovým kolektívnym hnutím. Úspech spoločného európskeho trhu však nakoniec získal podporu väčšiny občanov členských štátov. Vytvorenie menovej únie a jednotnej meny umožnilo pokračovanie procesu integrácie. Otázka politického zjednotenia však nemôže byť ďalej odsúvaná a musí byť uchopená s dostatočnou dávkou politickej a sociologickej predstavivosti. Madisonov výrok "federalizujte ich peňaženky, ich srdcia a mysle budú nasledovať" môže byť pravdivý, vyžaduje však vytvorenie takých federálnych inštitúcií, ktoré budú robiť viac ako len koordinovať politiky národných vlád a takisto vyžaduje plnú implementáciu väčšinového hlasovacieho systému, aby bolo možné vyhnúť sa riziku paralýzy v rozšírenej EÚ s 25 – 30 členskými štátmi. Môžeme oceniť riešenie prenášania funkcií napr. menovej funkcie na vyššiu rozhodovaciu úroveň členskými štátmi, ktoré sú ochotné vzdať sa časti svojej suverenity. Takýmto spôsobom EÚ prekonala koncepciu suverenity ako neviditeľnej, neohraničenej, výlučnej a trvajúcej formy verejnej moci, stelesnenej v individuálnom štáte. Nedávno vytvorený Konvent (ktorý zahŕňa tak zástupcov parlamentov, ako i vlád členských štátov) bude musieť presnejšie špecifikovať kompetencie a zodpovednosti rozličných vládnych úrovní (federálna, štátna, regionálna). Dôvodom je to, že transfer vládnych funkcií na vyššiu úroveň vyžaduje tiež transfer moci na demokratické inštitúcie nadnárodného štátu a zavedenie zmien, ktoré môžu byť riešením súčasného deficitu demokracie v inštitúciách EÚ.

Dnešná diskusia sa odohráva medzi podporovateľmi národných štátov a podporovateľmi federálneho modelu. Ako podporovateľ federálneho modelu som presvedčený o tom, že Európania majú záujem o rozvoj súčasnej nadnárodnej entity, o skutočný federálny zväzok. To však môže byť dosiahnuté len pomaly a postupnými krokmi pri súčasnom prekonávaní jednohlasného systému hlasovania pri prijímaní zásadných politických rozhodnutí a prenosom zahraničnej a obrannej politiky na úroveň EÚ. Takéto inštitucionálne usporiadanie by malo zahŕňať prvky federálneho štátu, t.j. popri Európskom súdnom dvore by mal existovať tiež parlament s jednou komorou volenou všetkými občanmi EÚ a druhou komorou, ktorej členovia by boli vymenovaní členskými štátmi podobne ako vláda, ktorá by bola zodpovedná parlamentu a obdarená skutočnou rozhodovacou spôsobilosťou.

Predstava federálnej Európskej únie má silných odporcov: na jednej strane sú to tí, ktorí podobne ako sudcovia Grimm a Kirchhof z nemeckého Najvyššieho súdu tvrdia, že v dnešnej Európe môže demokracia fungovať len na úrovni národného štátu, keďže v súčasnosti neexistuje európska verejná mienka ani európsky verejný priestor. Na druhej strane sú tí, ktorí

ako Weiler tvrdia, že európsky federálny štát nie je vhodný, pretože by reprodukoval vylučujúci postoj súčasných národných štátov.

Myslím, že týchto kritikov je možné opäť získať na našu stranu, ak si ujasníme, aký model politickej únie by mal byť prijatý. Tento nemôže a nemá by sledovať historický model budovania národa, teda proces, ktorý viedol k vzniku národných štátov. Dôvodom je to, že súčasná Európa postráda základný komponent, ktorý bol v tomto modeli využívaný, t.j. nacionalizáciu masy na základe silnej jednotnej národnej identity a zaangažovanie elít do projektu politickej a vojenskej hegemonie.

Ak nemôže byť prijatý tradičný európsky model budovania národa, nemôže byť prijatý ani menej vzdialený americký model tzv. *melting pot*⁴. Spojené štáty boli nazvané “prvým novým národom”, keďže predstavujú úspešný, konfliktu zbavený model formovania jednotného národa, dosiahnutý integráciou miliónov imigrantov s rozličným kultúrnym a sociálnym pozadím a charakteristikami. Takáto integrácia sa uskutočnila v prítomnosti hegemonického kultúry (anglosaská, liberálno-demokratická, na slobodný trh orientovaná kultúra), ktorá napriek narastajúcim výzvam v dnešnej Amerike stále dominuje. Americký federalizmus rovnako ako iné formy federalizmu, napr. v súčasnej Indii, môžu byť zdrojom inšpirácie, no Európska únia musí sledovať vlastnú cestu.

Model Európskej únie by mal byť špecifický a nový inštitucionálne, ako aj kultúrne. Mala by to byť nadnárodná únia, v ktorej by rozhodnutia boli prijímané orgánom reprezentujúcim členské štáty, regiónmi (reformovaná Rada predstaviteľov štátov a vlád), ako aj orgánom reprezentujúcim ľudí z členských krajín a regiónov (reformovaná komisia, ktorej členovia by mali byť volení Európskym parlamentom). Mala by to tiež byť multikultúrna entita s jadrom spoločne prijímaných hodnôt (demokratické inštitúcie, základné ľudské práva, občianska zodpovednosť, mierová koexistencia so všetkými ľuďmi na zemi, voľná súťaž), ktoré by boli základom spoločných inštitúcií spolu s rešpektovaním rozličných kultúr, jazykov a dedičstiev.

Podľa tohto modelu by mala byť jednota dosiahnutá na základe rozmanitosti. Už v starovekej gréckej filozofii nachádzame predstavu harmónie vychádzajúcej z protikladných prvkov. Ak niekto formuluje požiadavku jednoty na začiatku, nasleduje tendencia kontinuálneho návratu smerom k pôvodnému modelu, naopak, ak je na začiatku formulovaná požiadavka rozmanitosti, jednota môže byť chápaná ako vopred dané kontinuálne úsilie prameniace z konfliktu a súťaženía.

Jednota by mala spôsobiť znovudefinovanie identít, a to identít Európanov, ako i imigrantov z iných častí sveta. Občania by mali prijímať mnohonásobné identity – mesta, regiónu, národa, ale aj nadnárodnú identitu. Rozlišovanie rozmanitých kultúrnych identít v jedinom štáte však môže byť destabilizujúcim faktorom národnej jednoty, ktorá má upravovať krehkú rovnováhu medzi *ethnos* a *demos*.

Hoci európske politické zjednocovanie by malo byť budované okolo predstavy jednoty prameniacej z rozmanitosti a mnohonásobného občianstva, v tomto procese by sme mali tiež podporovať tie prvky tradičnej národnej príslušnosti, ktoré sú kompatibilné s multikultúrnym nadnárodným modelom. Uvažujme o základných prvkoch národnej príslušnosti tak, ako boli

⁴ *Melting pot* – doslovné “zlievárenský kotol” – miesto, kde dochádza k miešaniu ľudí rozličných rás a národov (pozn. prekl.)

definované odborníkmi, ktorí sa zaoberajú etnicitou a národnou príslušnosťou (Smith, A., 1991; Tullio-Altan, C., 1995): *ethnos*, *logos*, *topos*, *ethos* a *epos*. Nemôžeme sa spoliehať len na *ethnos* (teda na pôvodný etnický pôvod), keďže podporuje uzavretosť, vylúčenie a diskrimináciu a pôsobí proti základným hodnotám EÚ. Nemôžeme sa veľmi spoliehať ani na *logos*; ak totiž považujeme za základ *logos* jazyk, občania Európy nemôžu byť nútení k tomu, aby hovorili jednotným jazykom, keďže multilingvizmus je považovaný za základnú potrebu pri rešpektovaní rozličných kultúrnych identít. *Topos*, symbolické pretváranie priestoru, v ktorom Európania žijú, môže byť nápomocné len do určitej miery. Existujú charakteristické spoločné črty európskych miest, budov, námestí, verejného a súkromného priestoru, je to však spojené s úžasnou variabilitou prírodných a ľudských sídel, takže je to len ťažko možné považovať za silný identifikujúci prvok.

Ostali nám teda už len *ethos* a *epos*. Iste, môžeme viac investovať do "etického" (základné hodnoty, videnie sveta, praktické poznanie, ktoré definuje novú európsku identitu a naznačuje základné práva a povinnosti demokratického občianstva) či do "epického" (významné postavy a udalosti, ktoré sa prejavujú ako spoločné európske dedičstvo v umení, vede a kultúre). Tak *ethos*, ako i *epos* by mali byť základnými komponentmi vzdelávacích programov budúcich generácií a mali by orientovať aktivity médií, ako aj rozličné prejavy verejného diskurzu. Cieľom by malo byť vytvorenie skutočne európskeho verejného priestoru, ktorý by bol založený na politickej kultúre orientujúcej voľby realizované ľuďmi v záležitostiach spoločného záujmu.

Pomôcť procesu budovania únie je možné tiež narastajúcou homogénnosťou európskeho sociálneho pletiva, ako aj rastom európskeho verejného priestoru. Chcem opäť zdôrazniť, že posilňovanie spoločnej kultúry by nemalo byť chápané ako prostriedok vylúčenia druhých, ale skôr ako nevyhnutný základ dialógu medzi civilizáciami.

Ak tento projekt neuspeje, podporí tým teórie o tom, že národné štáty môžu byť aj naďalej budované len buď na základe homogénnej kultúry, alebo na základe hegemonickej kultúry schopnej integrovať imigrantov do *melting pot*. Ak bude tento projekt úspešný, EÚ sa môže stať modelom pre ostatné regióny sveta vo formovaní veľkých nadnárodných a multikultúrnych zväzkov a takto môže významne prispieť k demokratickému globálnemu vládnutiu.

V každom prípade je už teraz možné na základe európskej skúsenosti načrtnúť niekoľko základných poučení o formovaní nadnárodných zväzkov v ostatných regiónoch sveta:

1. na počiatku je vytvorenie série medzivládnych dohôd;
2. spoločné ekonomické záujmy predstavujú životaschopnejšiu cestu ako vojenské ciele (t.j. regionálna trhová orientácia prekonáva logiku konkurenčných výhod, vedie k regionálnej mene a menovej únii);
3. spojenie suverenity sa musí uskutočniť na základe dobrovoľného postúpenia časti suverenity členským národným štátom;
4. model nadnárodnej únie nemôže byť modelom národného štátu;
5. únia by mala byť založená na diverzite a nemôže byť dosiahnutá "výdavkami za diverzitu"; zároveň by ale mala byť založená na charakteristickom modeli rozvoja, ako je to v prípade ázijského modelu etnických sietí v protiklade k trhovej logike.

Rozliční inštitucionálni aktéri, ktorými som sa zaoberal, môžu byť chápaní ako rozličné formy trhov a vlád, ktoré odkazujú väčšinou, hoci nie výlučne, na princípy výmeny a moci. Teraz budem uvažovať o dvoch globálnych aktéroch, ktorí môžu byť považovaní za typy

komunity, spojené s kategóriami solidarity a identity: medzinárodné kolektívne hnutie a epistemické komunity. Na prvý pohľad sa môže zdať nevhodné považovať komunity za aktérov a faktory globálnej integrácie, keďže všetky definície komunity zahŕňajú inklúziu a exklúziu my versus oni. Ale špecifický charakter komunit, ktorými sa na tomto mieste zaoberám, spočíva v tom, že sa usilujú o formovanie nadnárodných komunit a dokonca o globálnu politiku a svetové občianstvo, ktoré samy o sebe predstavujú anatómu neopopulistických národných a lokálnych hnutí.

7. 1. Medzinárodné kolektívne hnutia

Princípy výmeny a autority a s nimi spojené inštitúcie predstavujú silný integračný mechanizmus sociálnych systémov a motivačných pohnútok ľudskeho konania, ale nepostačujú. Nevyhnutný je tretí základný princíp, princíp solidarity. Hoci existuje mnoho inštitucionálnych aktérov, ktorí fungujú vo veľkej miere na základe tohto princípu, pozornosť sústredím na medzinárodné kolektívne hnutia a epistemické komunity.

Medzinárodné kolektívne hnutia sú dedičmi kritických sociálnych hnutí, ktoré sa rozvíjali na národnej báze, ako je napríklad feministické, environmentálne či protivojnové hnutie. Angažujú sa pri mobilizovaní nadnárodných komunit odporu a solidarity, využívajúc pritom rovnaké technologické zdroje ako korporácie pri kontrole trhu. Mnohé z nich sú problémovo orientované hnutia, ktoré však v súčasnosti začínajú voľne koordinovať svoje aktivity. Po Seattli sa obrázky hnutia antiglobalistov, organizujúcich paralelne svoje summity globálnej spoločnosti na tom istom mieste a v tom istom čase ako hlavné nadnárodné inštitúcie MMF či G8, stali dobre známymi. V januári v roku 2001 bolo organizované prvé svetové Sociálne fórum v Porto Alegre s takmer 20 000 účastníkmi, o rok neskôr sa uskutočnilo na tom istom mieste ďalšie.

Hnutie antiglobalistov, v ktorom prevažne protekcionisticky zameraní obhajcovia anti-globálneho trhu spájajú svoje sily s medzinárodnejšie zameranými ekológmi, je vlastne dosť heterogénna rodina hnutí, ktoré držia pokope vďaka spoločnému protivníkovi. Hnutie antiglobalistov zahŕňa farmárov z Confederation Paysanne a vlastníctvo pôdy odmietajúcu Sem Terra; organizáciu, ktorá bojuje za zdanenie medzinárodných finančných transakcií (ATTAC) a združenie obhajujúce odpustenie dlhov najchudobnejším krajinám (Drop the Debt); Priateľov zeme (Friends of the Earth); skupiny, ktoré kritizujú špecifické nadnárodné korporácie, prácu a environmentálnu politiku ako napríklad *Justice, do it Nike* a The Clean Clothes Campaign; pestrú paletu náboženských skupín, zástupcov odborov a ľavicových strán. Hoci siete ako napr. Third World Network či Network Lilliput boli sformované práve s cieľom koordinácie a spoločnej akcie, nie sú v nej len odlišné pohľady, ale i konfliktné záujmy v rámci hnutia ako takého, ako ukazuje príklad farmárov z EÚ podporujúcich protekcionistické poľnohospodárske politiky, ktoré ale zároveň poškodzujú export chudobných krajín.

Hoogvelt (1997) zobrazuje stratifikáciu globálnej spoločnosti ako trojvrstvovú sústavu koncentrických kruhov, ktoré prekračujú národné hranice, pričom predstavujú jednotlivo elity (ktoré majú rozhodovaciu moc), "spokojných", ktorí rôznymi spôsobmi profitujú z globálnej vzájomnej prepojenosti a marginalizovaných (ktorí sú buď vylúčení, alebo platia náklady). Hnutie antiglobalistov priťahuje svojich nových členov zo všetkých troch kruhov, nielen z tých, ktorí sú prinútení platiť náklady globálneho trhu, ale tiež z tých, ktorí hoci sami nie sú

marginalizovaní, hovoria v mene marginalizovaných, ako i z tých, ktorí síce z globalizácie profitujú, no chcú ju regulovať.

Niektoré medzinárodné kolektívne hnutia sú úplne proti globalizácii, iné, ako sú napríklad obhajcovia trvalo udržateľného rozvoja, sa usilujú o jej "skrotenie". Niektorí z nich zdôrazňujú lokálne identity, sledujú protekcionistickú politiku a majú neopopulistickú príťažlivosť, pričom od xenofobických strán sa odlišujú len svojou medzinárodnou rétorikou. Iní naopak zdôrazňujú univerzalistickú, planetárnu ideológiu a obraňujú práva a požiadavky v mene tých, ktorí sú vylúčení a marginalizovaní či už kvôli chudobe, chorobe, nezájmu alebo technologickej zaostalosti. Posledne spomínané kolektívne hnutia môžu byť pritom definované ako "etické hnutia", ktoré vznášajú rozličné a často protichodné požiadavky, ktorých spoločným menovateľom je strach o prežitie a zachovanie ľudskej dôstojnosti. Sú významnými aktérmi globálneho vládnutia a ich dopad je posilňovaný globálnymi médiami, ktoré podávajú správy o ich protestoch a summitoch, ale ich legitímnosť nie je väčšia ako legitímnosť ostatných globálnych aktérov a ich účinnosť je obmedzená nedostatkom demokratických inštitúcií a procesov na svetovej úrovni. Neprítomnosť svetovej demokratickej politiky im v skutočnosti zabraňuje, aby nasledovali cestu protestných hnutí v národných demokraciách v boji za právne, politické a sociálne občianstvo.

To však neznamená, že súčasné hnutie antiglobalistov má len expresívny, ne-inštrumentálny charakter. Okrem dosiahnutia svojich konkrétnych cieľov, ako je napríklad odpustenie dlhov najchudobnejším krajinám a reforma Svetovej obchodnej organizácie, hnutie takisto vytvorilo svoju osobitnú politickú kultúru, ktorá odpovedá na potrebu vyjadrenia nových identít a definovanie nových kódov a jazykov, umožňujúcich organizovanie toku informácií. Vyjadruje dobovú "(*Zeitgeist*) kritiku nadmerného materializmu a koncentrácie bohatstva a chudoby na Severe, ktorý vedie k chudobe Juhu". Protestujúci vychádzajú z uznania morálnych hodnôt, ako sú sociálna spravodlivosť, ochrana životného prostredia, ľudské práva a demokratická participácia a ich hlasy sú namierené proti vykorisťovaniu, pretože ako uvádza Bauman, "cena ticha je zaplatená tvrdou menou ľudského utrpenia".

Ako rozptýlené hnutie, ktoré je vytvárané a zároveň vytvára rozmanité politické a kultúrne významy, sa antiglobalizácia stala alternatívou voči zavedenej straneckej politike a tradičným sociálnym hnutiam, ktoré majú inštrumentálnu povahu. Tradičné sociálne hnutia pritom takisto pôsobia v globálnej politike. Okrem tradičných internacionál, ako je socialistická či kresťansko-demokratická, ktoré sa usilujú o koordináciu svojho politického správania v rámci národnej i medzinárodnej politickej arény, existujú tiež nadnárodné siete "obhajcov" rôzneho zamerania (transnational advocacy networks) (Keck, M. E. - Sicking, K., 1998), ktoré nesledujú expresívnu politiku, ich cieľom je produkovať konkrétne výsledky v špecifickom kontexte: angažujú sa proti porušovaniu ľudských práv, proti distribúcii "záračných receptov na deti" chudobným ženám a proti sociálnym a environmentálnym dôsledkom výstavby priehrad.

7. 2. Medzinárodné vedecké združenia ako epistemické komunity

Kolektívne hnutia nie sú jedinými komunitnými aktérmi svetovej politiky. Medzinárodné mimovládne organizácie (INGO) a nadnárodné komunity sú ich ďalšími dvoma významnými typmi, ktoré majú relevantnú úlohu v globálnom vládnutí. Opíšem ich len v krátkosti, potom sa sústredím na epistemické komunity, ktoré sú za daných okolností najrelevantnejšie. Počet medzinárodných mimovládnych organizácií narástol omnoho viac ako počet medzinárodných

vládných organizácií, z necelých 300 na začiatku 20. storočia až po niekoľko tisíc o storočie neskôr. Stále rastúce množstvo sociologickej literatúry skúma ich pôvod, spôsoby fungovania, stratégie a rôzne dopady ich činnosti. Niektoré z nich ako Amnesty International, World Wildlife Fund a Greenpeace vystupujú proti vládam a získavajú širokú podporu, ktorá prekračuje národné hranice. Zastupujú účinné nátlakové skupiny tvárou v tvár ľuďom, ktorí prijímajú globálne rozhodnutia, pričom za svoje rozhodnutia nenesú zodpovednosť pred širším okruhom voličov. Iné sú menej viditeľné, ale majú kľúčovú rolu v medzinárodnej spolupráci a vo formovaní globálnej občianskej spoločnosti a verejného priestoru. Mnohé medzinárodné mimovládne organizácie majú slabú moc, pokiaľ ide o domáce politické otázky, a to od ľudských práv až po životné prostredie. Tieto organizácie sú ale v skutočnosti hnacími silami rozhodovacieho procesu a priťahujú občanov do koalícií, ktoré prekračujú národné hranice.

V súčasnosti je dostupné stále narastajúce množstvo sociologickej literatúry o nadnárodných komunitách. Táto sa väčšinou zaoberá komunitami imigrantov a kultúrnou a etnickou diasporou, ktorú identifikujú s kultúrami tak vysielajúcich, ako i prijímajúcich národných spoločností. Tieto komunity majú pritom silné transformačné účinky smerom ku kultúrnej hybridizácii. Osobitne relevantné sú aj ďalšie typy nadnárodných komunít, a to komunit migrujúcich elít, ktoré sú aktívne v rozličných oblastiach, či už ide o medzinárodné organizácie, nadnárodné korporácie, profesionálne športy alebo dobrovoľnícke agentúry. Tieto elity sú globálne vzdelávané, môžu pracovať kdekoľvek, sú priamo napojené na globálnu úroveň a vyznačujú sa nedostatkom zastúpenia a zodpovednosti voči akejkoľvek špecifickej populácii (*demos*). Zároveň však podporujú a pomáhajú uchopiť problémy globálnej integrácie a vládnutia.

Medzinárodné vedecké združenia patria medzi tie mimovládne organizácie a nadnárodné komunity, ktoré môžu v najväčšej miere prispieť k demokratickému globálnemu vládnutiu, a to z viacerých dôvodov. Niektoré z týchto dôvodov sú pritom spoločné všetkým medzinárodným vedeckým asociáciám, mnohé sú špecifické. Týka sa to predovšetkým sociálnych vied.

Po prvé, najvplyvnejší globálni aktéri, či už ide o vlády, náboženských fundamentalistov alebo nacionalistické hnutia, orientujú svoje správanie na základe vlastných záujmov (zväčšiť moc alebo zvýšiť zisk) a usilujú sa o nastolenie jedinečného náhľadu na svet (*Weltanschauung*). Medzinárodné vedecké organizácie tiež konajú na základe vlastných záujmov, pokiaľ sa pokúšajú zvýšiť celosvetovú prestíž a vplyv danej profesionálnej skupiny napr. pedagógov a výskumníkov, ako i špecifických podskupín danej vednej disciplíny, ako sú napr. biológovia alebo inžinieri. No kľúčovými princípmi ich konania sú univerzalistické hodnoty, na základe ktorých je každý hodnotený v termínoch jeho vedeckého výsledku, pedagogických schopností, profesionálnej etiky a nie v termínoch rodu, etnicity, veku či štátnej príslušnosti.

Po druhé, medzinárodné vedecké združenia môžu byť efektívnym liekom proti dogmatizmu a bigotnosti. Vo vedeckej práci sme si zvykli na konfrontáciu našich názorov a hypotéz s odlišnými a dokonca konfliktnými názormi a hypotézami, ako aj na podrobovanie protikladných názorov spravodlivému hodnoteniu v termínoch tak logickej konzistencie, ako aj empirického testovania. Kontextuálny univerzalizmus ako prístup, ktorý je navrhovaný pre medzikultúrny dialóg, má mnoho príkladov uplatňovania vo vedeckej diskusii. V sociológii a tiež v ostatných oblastiach, samozrejme, môžu vypuknúť verbálne vojny medzi podporovateľmi a odporcami nezlučiteľných "škôl" s cyklami útokov a protiútokov proti "imperializmu" danej paradigmy, ktoré pohlcujú väčšinu intelektuálnej energie bez toho, aby si bolo možné všimnúť následný teoretický rozvoj. Ale ako celok je diskurz vedy antidogmatický a univerzalistický.

Po tretie, zatiaľ čo vymoženosti obchodu alebo požiadavky diplomacie často presvedčajú vlády a korporácie, aby privreli jedno oko alebo dokonca obe, keď čelia porušovaniu základných ľudských práv, medzinárodné vedecké združenia môžu byť omnoho priamočiarejšie a explicitnejšie pri obrane týchto práv. Môžu efektívne obraňovať slobodu myslenia, prejavu, výučby a vedeckého výskumu. Autoritárske vlády, zvyknuté nevšímajúc si domácu verejnú mienku, sú omnoho zraniteľnejšie, keď sú konfrontované s medzinárodnými protestnými kampaňami, ktoré zosilneli v dobe globálneho sieťovania.

Po štvrté, zdá sa, že medzinárodné vedecké združenia, ako i združenia v rámci sociálnych vied osobitne sú vybavené lepšie ako ostatní aktéri, pokiaľ ide o vysporiadanie sa s problémami hegemonických kultúr a jazykov v dnešnom svete. Ako sociálni vedci sme si viac vedomí toho, že jazyk je fundamentálnym faktorom identity, že náš jazyk obmedzuje našu sociologickú predstavivosť a že musíme rozvíjať empatiu. Ako uvádza správa Bureau of International Sociology, "uznanie úlohy jazyka v rozvoji individuálnych a kolektívnych identít musí byť považované za zlúčiteľné so sociologickým hľadaním univerzálnosti". A ako podotýka Wallerstein (1998), "sme odsúdení na analyzovanie v protikladoch. Všetko, čo skúmame, je súčasne vyjadrením univerzálnosti a zároveň predstaviteľom nezmeniteľne čiastkového." Relevantnosť komparatívnych metód v sociologickom výskume, ako aj mimoriadny prínos historikov a antropológov nám pomáha uvedomiť si riziká etnocentrizmu a posilňuje našu potrebu kultúrnej hybridizácie bez straty dôvery v hľadanie zovšeobecnení o sociálnych konaniach, vzťahoch a štruktúrach.

Po piate, medzinárodné vedecké združenia v sociálnych vedách môžu pomôcť globálnej vláde tým, že obohatia verejný diskurz na svetovej úrovni o intelektuálne poctivé a kvalifikované analýzy rôznych dimenzií globalizácie. Sociálni vedci sú v pnutí medzi potrebou vlastného oslobodenia od podmieňujúcich tlakov mocenských ideológií a záujmových skupín na jednej strane a požiadavkou užitočného poznania na strane druhej.

To sú niektoré z najvýznamnejších spôsobov, ktorými medzinárodné vedecké združenia vo všeobecnosti a združenia v rámci sociálnych vied osobitne môžu obohatiť globálne vládnutie a plniť tak vyvažovaciu úlohu voči ekonomickej a kultúrnej dominancii. Ak má byť ich práca efektívna, musia tieto združenia rozšíriť počet svojich členov a rozvíjať svoje projekty a okruh aktivít omnoho viac ako doteraz.

Na úsvite tretieho milénia teda pozorujeme, že hoci sa participácia v združeních sociálnych vied rozšírila a stala sa globálnejšou, infraštruktúra, ktorá bola pôvodne naplánovaná na ich podporu, zostala slabšia ako v prípade infraštruktúry pôvodne naplánovanej na podporu prírodných vied. Existuje niekoľko rozsiahlych medzinárodných programov. Najvýznamnejšie sú: *International Human Dimensions Programme on Global Environmental Change* a *Comparative Research Programme on Poverty*, obidva začali svoju činnosť v osemdesiatych rokoch.

Potrebujeme, aby v súčasnosti prebehol podobný vývoj ako po druhej svetovej vojne. Vtedy bolo vytvorené UNESCO so silnou vierou, že rozvoj sociálnych vied a medzinárodnej spolupráce medzi sociálnymi vedcami môže prispieť k podpore mieru, sociálnej spravodlivosti a ľudskej dôstojnosti. Predchádzajúca infraštruktúra, ktorá mala podporiť a povýšiť medzinárodnú spoluprácu v sociálnych vedách, sa takto dostala pod významný tlak. Pôvodné ciele Medzinárodného sociologického združenia (ISA) (t.j. spojenie sociálnych vedcov z celého sveta s cieľom posilniť medzinárodné porozumenie, rozvíjať sociálne vedecké poznanie, ktoré by bolo prospešné pre ľudstvo a podporovať výskum v oblastiach, ktoré sú kľúčové z hľadiska

vytvorenia mierového svetového poriadku) sa stali dnes ešte významnejšími. Môžeme pritom konštatovať, že dosiahnuté boli len čiastočne. Ciele musia byť prerámčované do kontextu súčasnej globalizácie, ktorá je charakteristická napätím medzi narastajúcou nezávislosťou v oblasti technológií, financií a informácií na jednej strane a pokračujúcou fragmentáciou spoločností, kultúr a štátov na strane druhej.

Naše združenie môže urobiť veľa, konkrétne pri podpore vytvárania globálnych komunít vedcov, pri rozvoji medzinárodných výskumných komparatívnych projektov, pri podpore výmenných programov pre profesorov i študentov, pri zlepšovaní výskumného a vyučovacieho vybavenia v menej rozvinutých krajinách a pri lepšom poznávaní odlišných jazykov a kultúr.

8. 1. *Od systémovej integrácie k demokratickému globálnemu vládnutiu*

Doteraz som uvažoval o tom, aké majú kľúčovi inštitucionálni aktéri (medzinárodné trhy, globálne korporácie, národné štáty, medzinárodné organizácie a režimy, nadnárodné združenia, kolektívne hnutia a epistemické komunity) rozličné úlohy, pričom majú rozličnú mieru moci a vplyvu. Z dôvodu globálneho dosahu ich konania všetky prijímajú viac či menej vedomú účasť v integrácii svetovej spoločnosti a v *global governance*.

Títo globálni aktéri majú rozličné a často konfliktné záujmy a identity, ale všetky slúžia spájaniu a integrovaniu a takýmto spôsobom podporujú komplexné vzory globálnej vlády. Špecifický druh integrácie a vlády, ktorý bude mať prevahu, závisí od počtu, typu, relatívnej moci a rozličných zdrojov. Tieto môžu byť mobilizované rozličnými aktérmi, ktorí sledujú svoje ciele s dopadmi na nadnárodné vládnutie a systém authority. Závisí tiež od ich odlišných koncepcií sociálneho sveta, ktoré navzájom často súťažajú: odlišné predstavy o základných ľudských právach, ktoré vychádzajú z odlišných náboženských a etnických tradícií, odlišné modely hospodárskej súťaže a sociálnej kohézie a odlišné koncepcie ekologickej rovnováhy a populačnej kontroly.

Nakoniec sa pokúsim prijať explicitne normatívne stanovisko voči podpore demokratického globálneho vládnutia a mierovej integrácie a pokúsim sa tiež stanoviť faktory, ktoré umožňujú, ale aj prekrážajú jej dosiahnutiu. A to všetko v takej miere, v akej tieto faktory podporujú, alebo naopak prekrážajú skroteniu trhov, demokratizácii vládnutia či otvoreniu komunitných kultúr hodnotám kontextuálneho univerzalizmu.

V skutočnosti sú možné formy globálnej integrácie a vlády dosť odlišné. Integrácia svetovej spoločnosti môže byť dosiahnutá prostredníctvom dominancie a vykorisťovania, násilnými spôsobmi a represiou práv a môže vyústiť do rastúcej nespravodlivosti. Alebo naopak, môže byť v súlade s vierou v ľudské práva, s rozvojom individuálnych schopností a posilnenia komunít, s dobrými zdravotnými a vzdelávacími štandardmi, s ochranou životného prostredia a udržateľného rozvoja pre všetkých ľudí a krajiny. Toto všetko sú spoločné ciele všetkých členov svetovej spoločnosti, ktorá sa práve vytvára a mali by byť dosiahnuté prostredníctvom nenásilnej regulácie nevyhnutných konfliktov, prostredníctvom vzájomného dialógu a nie konfliktu civilizácií.

Globálne vládnutie nie je porovnateľné so žiadnym špecifickým druhom svetového poriadku a môže mať rozličné významy. Môže byť autoritárske ako v starovekých ríšach a v modernom hegemonickom systéme národných štátov. Môže byť demokratické ak tí, ktorí vytvárajú globálne rozhodnutia (najmocnejšie národné štáty, nadnárodné kooperácie, finančné inštitúcie, medzinárodné organizácie, náboženské inštitúcie a hnutia), sa budú zodpovedať

nielen tým, ktorí ich ustanovujú do týchto pozícií (t.j. svojim voličom, občanom, akcionárom a zamestnancom, investorom, členom a veriacim), ale tiež všetkým ľudským bytostiam.

Demokratické globálne vládnutie nie je porovnateľné s predstavou svetovej vlády, ktorá je dnes stále veľmi utopická, neznamená ani predstavu svetového vodcovstva, otvára však otázku legitímnosti tohto vodcovstva a jeho zodpovednosti. Svetové vodcovstvo bolo vykonávané hegemonickou mocou napr. v prípade Veľkej Británie v devätnástom storočí ako "zhoda národov" alebo v prípade Spojených štátov a ZSSR v desaťročiach po druhej svetovej vojne, ale aj Spojených štátov dnes. V týchto prípadoch však môže byť vodcovstvo len ťažko považované za legitímne či zodpovedajúce sa voličom mimo sféry vplyvu hegemonickej moci a jej spojencov. Svetové vodcovstvo je do istej miery výsledkom medzinárodných organizácií a systému Spojených národov, tí však zodpovedajú len členským vládam.

Kľúčová otázka či globálna vláda môže nadobnúť demokratickú podobu, vyžaduje predchádzajúcu definíciu toho, čo je životaschopná demokracia v dnešnom svete, keďže odpovede sú rozmanité podľa toho, aká predstava demokracie sa predtým nastolí.

Liberálni internacionalisti na jednej strane tvrdia, že za účelom vysporiadania sa s ohrozeniami sociálnej kohézie a ekologickými a politickými rizikami súčasnej globalizácie je nevyhnutné rozšíriť model liberálnej demokracie za národné hranice do svetovej arény. Komisia *Global Governance* (1995) napríklad žiada "artikuláciu etiky spolupráce založenej na princípoch konzultácie, transparentnosti a zodpovednosti rozhodovacieho procesu medzi všetkými aktérmi, ktorí sú angažovaní alebo ovplyvňovaní globálnym prijímaním rozhodnutí (štáty, korporácie, kolektívne hnutia)".

Na druhej strane radikáli volajú po alternatívnych mechanizmoch globálnej sociálnej a politickej organizácie založenej na princípoch samosprávnych komunít (Falk, R., 1995) a moci ľudí kontrolovať svoje vlastné životy. Kritické sociálne hnutia rozvíjané na národnej báze, napr. feministické, environmentálne či protivojnové hnutia, vo všeobecnosti obhajujú radikálne stanovisko. Tieto hnutia sa angažujú v podpore nových medzinárodných identít a predstáv o globálnom občianstve, využívajú pritom výhody tých istých technológií, ktoré korporáciám slúžia na kontrolu trhu.

Tieto dva projekty sa navzájom líšia charaktermi zdrojov svojej legitimacy a svojimi koncepciami demokracie. Prvý sa odvoláva na zodpovedné elity (ekonomické, politické, technokratické, kultúrne) a nastoľuje zhora – nadol ohraničenú predstavu zastupiteľskej demokracie. Druhý oslovuje kolektívne hnutia a diskriminované skupiny a nastoľuje predstavu demokracie zdola – nahor s populistickými podtónmi.

Životaschopnejší projekt globálneho vládnutia by mal integrovať najsľubnejšie prvky oboch pohľadov. Táto predstava globálneho vládnutia, ktorú by som chcel zdôrazniť, definuje komplexnú sústavu noriem a inštitúcií, ktoré sa zaoberajú organizáciou a reguláciou sociálneho a ekonomického života na svetovej úrovni. Svet koncipuje ako jednotný systém a ľudí vo svete ako jednotnú legitímačnú základňu zloženú z jednotlivcov, ktorí disponujú rovnými právami a zodpovednosťami a ktorým sa musia zodpovedať tí, ktorí prijímajú rozhodnutia. Je to výsledok rozličných stratégií v polyarchickom systéme zmiešaných aktérov a sústreďuje sa na demokratickú zodpovednosť, posilňovanie jednotlivcov a komunít, mnohonásobné identity, kontextuálny univerzalizmus a nadnárodné inštitúcie.

Je takýto systém možný?

8. 2. Faktory, ktoré uľahčujú, alebo zabraňujú mierovej integrácii a demokratickému vládnutiu na svetovej úrovni

Viaceré politické a kultúrne trendy v súčasnej svetovej spoločnosti majú negatívne dôsledky na dosahovanie projektu demokratického globálneho vládnutia, ktorý som načrtol. Po prvé, najmocnejší aktéri na svetovej úrovni zvyčajne chápu záležitosti spoločného záujmu v termínoch ich vlastných špecifických cieľov alebo záujmov, t.j. záujmov, ktoré považujú za záujmy svojich voličov (ako národné záujmy štátnej moci, profitu a kapitálových ziskov nadnárodných korporácií, dogmatických vier fundamentalistických hnutí), pričom výsledkom je, že sú posilňované staré a podporované nové nerovnosti a hierarchie; a navyše dochádza k porušovaniu základných ľudských práv.

Po druhé, o stratégii medzinárodných organizácií – ktoré by podľa definície mali mať globálnu legitimačnú bázu – sa často uvažuje vzhľadom na najmocnejších členov, (ako sú členovia Bezpečnostnej rady OSN, či členovia G8). Tieto prvé dve tendencie vedú k tomu, že globálne vládnutie je západným projektom skonštruovaným predovšetkým na rozširovanie západných hodnôt, zákonov, inštitucionálneho usporiadania a udržiavanie dominantného postavenia najbohatších krajín vo svetových záležitostiach.

Po tretie, objavenie sa nových foriem fundamentalizmu, agresívneho nacionalizmu a tribalizmu – ktorý konštruuje ľudské identity na základe primordiálnych väzieb a dogmatických vier – zabraňuje rastu demokratického občianstva tak na národnej, ako i na nadnárodnej úrovni. V dnešnom svete sme svedkami početných príkladov prekrúcania lokálnych identít v termínoch dogmatického uzatvárania, intolerancie a predsudkov ako reakcií na globálne trendy. Fundamentalistické náboženské viery a dogmatické ideologické viery popierajú napätie medzi kultúrnym odkazom a špecifickým kultúrnym kódom, prostredníctvom ktorého je tento odkaz šírený, a predstierajú monopolizáciu tohto odkazu kázaním o neredukovateľných pravdách. Takýmto spôsobom ale redukujú dosah odkazu, viažu ho na špecifický priestor a čas a znemožňujú medzikultúrny dialóg.

Po štvrté, ako ukazujú mnohé výskumy verejnej mienky, klesajúca participácia v demokratickej politike a znížená dôvera v demokratické procesy a inštitúcie v rozvojových krajinách so zastupiteľskými vládami oslabujú príťažlivosť demokracie a sťažujú jej “export” za národné hranice a do rozvojových krajín s autoritatívnymi režimami. Narastajúca popularita populistických foriem utvárania konsenzu, ktorá oslovuje mnohých “porazených” v procese globalizácie, a narastajúca dôvera voči technokratickým elitám, ktorá oslovuje mnohých “vítazov”, redukujú priestor demokratickej participácie a zodpovednosti. Neopopulistické trendy lokálnej uzavretosti a xenofobický strach z iných ľudí a kultúr našli živnú pôdu medzi politickými podnikateľmi vo viacerých západných demokraciách, vrátane Francúzska, Rakúska, Talianska a Holandska.

Po piate, pretrvávanie autoritárskych režimov, ktoré obmedzujú občianske práva a politickú slobodu v mnohých rozvojových krajinách, neprispievajú k posilňovaniu hlasov za demokratickú zodpovednosť na globálnej úrovni. Autoritárski vodcovia viacerých rozvojových krajín odmietajú akúkoľvek kritiku svojej vlády ako neprípustné zasahovanie do vnútorných záležitostí a pokusy o nastolenie západnej hegemonie. Často tiež zamieňajú “formálne” pravidlá demokracie za “hmateľnú” demokraciu svojho dosahovania dobra pre svojich obyvateľov. Del’ba moci, riadny zákonný proces, pluralita strán, volebná súťaž, sloboda prejavu a sloboda informácií nie sú príkladmi západného etnocentrizmu, ale príkladmi

základných konštitutívnych prvkov demokratického života, ktorý môže byť identifikovaný v rozličných historických a kultúrnych tradíciách a ktorý musí byť na svetovej úrovni zovšeobecnený.

A nakoniec silný okruh demokratizácie, ktorý sa realizoval v kontexte národného štátu, môže byť len ťažko reprodukovateľný na svetovej úrovni. Historická skúsenosť rozvojových krajín ukazuje, že trhy, vlády a komunity boli vo vzájomnej interakcii pri formovaní demokratickej vlády a sociálnej integrácie. Ako som už uviedol, suverénne štáty boli schopné skrotiť a regulovať vnútornú živelnosť a búrlivý smer kapitalistického rastu prostredníctvom regulačnej a distribučnej politiky. V dnešnom globálnom svete neexistuje ekvivalent národného štátu na svetovej úrovni, ktorý by mohol implementovať fiškálnu a sociálnu politiku, protimonopolnú kontrolu, zákony práce a životného prostredia s cieľom regulovať kapitalistické vzťahy. Neexistuje ani demokratická politika na svetovej úrovni, v ktorej by mohli zneužívané alebo znevýhodnené skupiny vymieňať svoju lojalitu voči demokratickým inštitúciám za práva rovnosti v právnom, politickom a sociálnom občianstve a mohli by dosiahnuť vypočutie svojich hlasov prostredníctvom voľby politických zástupcov v rozhodovacom procese, ktorí by sa uchádzali o ich podporu.

Z týchto dôvodov doteraz projekt kozmopolitnej demokracie nebol možný. Hlavné faktory, ktoré umožňujú tento proces, sú:

1. Narastajúca informovanosť o spoločnom osude, t.j. o našich spoločných ľudských a sociálnych právach, o našej spoločnej bezbrannosti vzhľadom na environmentálne, sociálne a politické krízy, ako sú chudoba a nezamestnanosť, choroby a znečistenie životného prostredia, terorizmus a etnické čistky a nasledujúca potreba nájsť spoločné riešenia a odpovede založené na kultúre, dialógu a spolupráci.

2. Vynorenie nadnárodnej občianskej spoločnosti a medzinárodného verejného priestoru s významnými medzinárodnými vedeckými inštitúciami. V ňom sa všetky ženy a všetci muži učia navzájom rešpektovať a pokúšajú sa pochopiť hodnoty a vieru druhých bez toho, aby zavrhlí svoje vlastné. Ide skôr o to, aby kriticky ocenili a "znovuobjavili" tieto hodnoty a vieru v dialóg medzi civilizáciami; medzikultúrny dialóg však vyžaduje dva základné metodologické predpoklady:

- oslabenie spojenia medzi *ethosom* a *ethnosom*, medzi danou víziou sveta a praktickým poznaním na jednej strane a príslušnosťou k špecificky predurčenej komunite na strane druhej a
- rozšírenie sebarefektujúceho konania a myslenia (hoci ukotveného v špecifickej kultúre s normami, inštitúciami a praktikami má dnes viac jednotlivcov viac šancí byť zodpovednými aktérmi vo vytváraní sociálnej reality).

3. Rozšírenie predstavy mnohonásobného občianstva, prostredníctvom ktorého je možné prekryť identity (lokálne, národné, regionálne a kozmopolitné), ktoré takto môžu definovať rozličné súbory práv a zodpovedností;

- táto predstava neimplikuje to, že utvorenie svetovej komunity bude vyžadovať od svojich členov nepravdepodobne vysokú úroveň kozmopolitnej lojality, nasunutú na všetky ostatné záväzky a povinnosti, ale

- nevyvoláva ani ducha spoločnej identity, prostredníctvom ktorej by sme nemali byť indiferentní voči utrpeniu ostatných, ale skôr prejavit' záujem o ostatných, v rovnakej miere ako o nás samotných alebo tých, ktorých milujeme.

4. Rast kultúrneho postoja kontextuálneho univerzalizmu; t.j. plodné a nedeštruktívne stretávanie kultúr a na základe toho vzájomný rešpekt medzi rozličnými kultúrnymi postojmi podľa línií, ktoré rozvíjali autori Robertson (1992) a Beck (1997).

Tieto trendy, ktoré narastajú aj keď veľmi nerovnomerne, môžu naopak opätovne posilniť existujúci proces globálnej vlády ale aj umožniť vznik nových trendov. Medzi existujúcimi procesmi sú: harmonizácia národného práva vo veciach regulovaných medzinárodnými dohodami alebo vychádzajúcich zo súdnych rozhodnutí prijatých v rozličných krajinách; posilňovanie medzinárodných režimov; riešenie špecifických problémov predložených tematickými sieťami a medzinárodné štandardy vzťahujúce sa na rôzne tovary.

Medzi novými inštitucionálnymi procesmi sú:

- špecifikácia pravidiel koexistencie, ktoré sú v súlade s prijímanými princípmi (počnúc deklaráciou OSN o univerzálnych ľudských právach) a procedúrami rozhodovacieho procesu, zabezpečujúcimi, že procesy s globálnymi dôsledkami sú viazané zodpovednosťou;
- artikulácia etiky spolupráce založenej na princípoch transparentnosti a zodpovednosti, v praxi opakovaných porád so všetkými aktérmi, ktorí sú angažovaní v rozhodnutiach s globálnymi dôsledkami, alebo ktorí sú nimi ovplyvnení;
- rozvoj samosprávnych komunít ako alternatívnych mechanizmov sociálnej a politickej organizácie na svetovej úrovni, čo podporuje moc jednotlivcov a skupín;
- posilňovanie medzinárodných režimov a nadnárodných inštitúcií vládnutia na svetovej úrovni (prostredníctvom transformovanej Organizácie spojených národov) a na regionálnej úrovni (prostredníctvom reformovanej Európskej únie a podobných politických entít v ostatných regiónoch sveta); tieto inštitúcie musia nadobudnúť väčšiu autoritu, zdroje a nezávislosť, aby sa bolo možné vyhnúť politickému chaosu, ktorý prináša pretrhávajúce vzťahy medzi suverennou štátnou mocou a teritorialitou;
- rozšírenie a konsolidácia regionálnych nadnárodných združení ako EÚ s mechanizmami opätovne posilnenej spolupráce vo verejnej politike a v delení sa o zdroje so spoločnými cieľmi prostredníctvom dobrovoľného zrieknutia sa časti suverenity členských národných štátov.

Všetky tieto prvky môžu prispieť k posunutiu "kozmpolitného projektu" globálneho vládnutia (Archibugi, D. - Held, D. - Kohler, M., 1998), v ktorom miesta a formy moci, ktoré v súčasnosti fungujú mimo záberu demokratickej kontroly, môžu byť vo väčšej miere zodpovedné voči všetkým, ktorí sú ovplyvnení ich rozhodnutiami.

Vo svete, v ktorom narastajúce množstvo základných aspektov ľudských podmienok má tendenciu unikať spod akejkoľvek formy politickej regulácie v mene imperatívov produktívneho rastu a globálnej hospodárskej súťaže a v ktorom je demokratická politika obmedzovaná na národnú úroveň niekoľkých desiatok národných štátov, musí byť globálne vládnutie rozdelené medzi niekoľkých "strážnikov" (regulačné režimy, medzinárodné súdy a rozptýlené prvky medzinárodného *lex mercatoria*), ktorí sú však často slabí a nie veľmi legitímni (kto bude strážiť strážnikov?). Potrebujeme skonštruovať svetové občianstvo a globálnu politiku, ktorá sa bude podrobovať demokratickým pravidlám a inštitúciám. Ako zúčastnení sociálni vedci môžeme a mali by sme spolupracovať na takomto projekte.

Na záver: po prvýkrát v histórii sa ľudské bytosti nachádzajú vo vyvíjajúcich sa sociálnych sieťach; výrobné systémy a trhy sú koordinované na svetovej úrovni; mediálne správy a obrazy zasahujú široké masy ľudí všade na zemi; informačné technológie umožňujú interakcie na

veľké vzdialenosti; dôsledkom materiálnej a symbolickej komunikácie je kompresia času a priestoru. Neexistuje však normatívny konsenzus, ktorý by s týmto všetkým korešpondoval a ktorý by bol schopný založiť široko akceptované inštitúcie demokratického globálneho vládnutia.

Sociálny svet 21. storočia bude existovať v podobe fragmentovaného sveta, zároveň však budú rásť inštitúcie a pravidlá mnohvrstvého globálneho vládnutia spolu s hodnotami kozmopolitnej kultúry. Rola epistemických komunít, akou je napr. ISA, ktorá spočíva v dodržíavaní hodnôt kontextuálneho univerzalizmu a kritického sebareflektujúceho poznania, bude dôležitá tak ako nikdy pred tým.

Preložila Katarína Paľková

LITERATÚRA

- ALBROW, M., 1996: *The Global Age*. Polity Press, Cambridge.
- ANDERSON, B., 1991: *Imagined Communities*. Verso, London.
- ARCHIBUGI, D. - HELD, D. - KOHLER, M., (eds.) 1998: *Re-imagining Political Community*. In: *Cosmopolitan Democracy*, Polity Press, Cambridge.
- BAUMAN, Z., 1998: *Globalization: the Human Consequences*. CUP.
- BECK, U., 1997: *Was ist Globalisierung?* Suhrkamp Verlag, Frankfurt.
- BOLI, J. - THOMAS, G., (eds.) 1999: *Constructing World Culture. International Nongovernmental Organizations since 1875*, Stanford University Press, Stanford.
- BROWN, C., 1995: *International Political Theory and the Idea of World community*. In: K. Booth, S. Smith eds., *International Relations Theory Today*, Polity Press, Cambridge.
- BURAWOY, M., et al., 2000: *Global Ethnography: Forces, Connections and Imaginations in a Post-modern World*. University of California Press, Berkeley.
- CALLINICOS, A., et al, 1994: *Marxism and the new Imperialism*. Bookmarks, London.
- CASTELLS, M., 1996-98: *The Information Age. Economy, Society and Culture*, 3 vols. Blackwell, Oxford.
- CASSESE, A., 1986: *International Law in a divided World*. Clarendon Press, London.
- CHANDLER, A. D., 1977: *The Visible Hand. The Managerial Revolution in America*, Harvard University Press, Cambridge.
- COHEN, R. - KENNEDY, P., 2000: *Global Sociology*. New York University Press, New York.
- Commission on Global Governance, 1995: *Our Global Neighbourhood*, Oxford University Press, Oxford.
- DICKEN, P., 1998: *Global Shift: Transforming the World Economy*. Paul Chapman, London.
- FALK, R., 1995: *On Humane Governance: Toward a New Global Politics*. Polity Press, Cambridge.
- FLORINI, A. - KOKUSAI, N. - SENTA, K., 2000: *The Third Force: The Rise of Transnational Civil Society*. Carnegie endowment, New York.
- GELLNER, E., 1983: *Nations and nationalism*. Blackwell, Oxford.
- GIDDENS, A., 1990: *The Consequences of Modernity*. Polity Press, Cambridge.
- GIDDENS, A., 2000: *Runaway World: How Globalization is Reshaping Our Lives*. Routledge, London.
- GILPIN, R., 1987: *The Political Economy of International Relations*. Princeton University Press, Princeton.
- GILPIN, R., 2000: *The Challenge of Global Capitalism. The World Economy in the Twenty-First Century*. Princeton University Press, Princeton.
- GREIDER, W., 1997: *One World, Ready or not; the Manic Logic of Global Capitalism*. Simon Schuster, New York.
- HABERMAS, J., 1998: *Die Post-nationale Konstellation*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt.

- HARVEY, D., 1989: *The Condition of Post-Modernity; an Inquiry into the Origins of Cultural Change*. Basil-Blackwell, London.
- HELD, D. - MCGREW, A. - GOLDBLATT, D. - PERRATON, J., 1999: *Global Transformations*. Polity Press, Cambridge.
- HIRST, P. - THOMPSON, G., 1996: *Globalization in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance*. Polity Press, Cambridge.
- HOOVELT, A., 1997: *Globalization and the Postcolonial World: The New Political Economy of Development*. Macmillan, London.
- HUNTINGTON, S. P., 1996: *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Simon and Schuster, New York.
- HURREL, A. - WOODS, N., (eds.) 1999: *Inequality, Globalization and World Politics*. Oxford University Press, Oxford.
- International Social Science Journal. 2001: *Global Governance and Its Critics*, 170 (December 2001), Unesco, Paris.
- KEOHANE, R. O., 1995: *Hobbes' Dilemma and institutional change in world politics: sovereignty in international society*. In: H. H. Holmes and G. Sorensen eds. *Whose World Order?* Westview Press, Boulder.
- KECK, M. E. - SIKKINK, K., 1998: *Activists Beyond Borders: Advocacy Networks*. In: *International Politics*, Cornell University Press, Ithaca.
- KRASNER, S. D., 1995: *Compromising Westphalia*. *International Security*. Vol. 20, No, 3.
- LAMY, P., 2002: *Après Doha. Les Chemins de la gouvernance mondiale*. Les cahiers, En Temps Reel, Paris.
- LINDBLOM, C., 2001: *The Market System*. Yale University Press, New Haven.
- LINKLATER, A., 1998: *The Transformation of Political Community*. University of South Carolina Press, Columbia.
- MANCINI, G. F., 2000: *Democracy and Constitutionalism in the European Union*. Hart, Oxford.
- MARTINELLI, A., 1979: *Multinational corporations, national economic policies and labor unions*. In: L. Lindberg, R. Alford, C. Crouch and C. Offe, eds. *Stress and Contradiction in Modern Capitalism*, Lexington Books.
- MORIN, E., 1999: *Les sept savoirs nécessaires a l'éducation du future*. Unesco, Paris.
- NYE, J. S. jr., 2002: *The Paradox of American Power*. Oxford University Press, Oxford.
- O'BRIEN, R., (ed.) 2000: *Contesting Global Governance: Multilateral Economic Institutions and Global Social Movements*. Cambridge, Cambridge University Press.
- OHMAE, K., 1990: *The Borderless World*. Collins, London.
- OHMAE, K., 1995: *The End of the Nation State*. Free Press, New York.
- PERLMUTTER, H. V., 1991: *On the rocky road to the first global civilization*. *Human Relations*, 44.
- PIZZORNO, A., 2001: *Natura della disuguaglianza, potere politico e potere privato nella società in via di globalizzazione*. *Stato e mercato*, no. 62.
- ROBERTSON, R., 1992: *Globalization. Social Theory and Global Culture*. Sage, London.
- ROSENAU, J. N., 1997: *Along the Domestic-Foreign Frontier*. Cambridge University Press, Cambridge.
- ROSENAU, J. N. - CZEMPIEL, E. O., (eds.) 1992: *Governance without Government: Order and Change in World Politics*. Cambridge university Press, Cambridge.
- RUGGIE, J. G., 1993: *Territoriality and beyond: problematizing modernity in international relations*. *International Organization*, 47 (1).
- SASSEN, S., 2000: *Cities in a World Economy*. 2nd edit. Pine Forge Press, London.
- SEN, A., 1999: *Development as Freedom*. Oxford University Press, Oxford.
- SEWELL, J. P., 1975: *UNESCO and World Politics: Engaging in International Relations*. Princeton University Press, Princeton, NJ.
- SHAW, M., 2000: *Theory of the Global State*. Cambridge University Press, Cambridge.
- SMITH, A., 1991: *National Identity*. Penguin Books, London.

- SMITH, J. - CHATFIELD, C. - PAGNUCCO, R., (eds.) 1997: Transnational Social Movements and Global Politics: Solidarity Beyond the State. Syracuse University Press, Syracuse.
- STRANGE, S., 1996: The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy. Cambridge University Press, Cambridge.
- THERBORN, G., (ed.) 2000: Globalizations Are Plural. *International Sociology*, vol. 15, no. 2.
- TIRYAKIAN, E. A., (ed.) 2001: Rethinking Civilizations Analysis. *International Sociology*, vol. 16, No. 3.
- TULLIO-ALTAN, C., 1995: *Ethnos e civiltà*. Feltrinelli, Milano.
- UNCTAD, World Report, various years.
- UNDP, Human Development Report, various years.
- WALLERSTEIN, I., 1998: *The West and the Rest*.